КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ І АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, СЛОВАЦЬКОГО 14

1 ГРУДНЯ 1930. | Ч. 12 | РІК ВИДАННЯ III

WYCIĄG Z PROTOKOŁU WSPÓLNEGO Z DNIA 14|11 1930.

Sąd okręgowy Wydział VI karny we Lwowie w sprawie konfiskaty Nr. 11 czasopisma pt. Kooperatywna Respubłyka z daty Lwów dnia 1 listopada 1930 do Sygn. VI 1 Pr. 311/30 na posiedzeniu niejawnem dnia 14 listopada 1930 po wysłuchaniu zdania Prokuratora Sądu okręgowego we Lwowie

postanawia

uznać za usprawiedliwioną dokonaną dnia 4 listopada 1930 przez Prokuratora Sądu okręgowego we Lwowie konfiskatę czasopisma pt. „Kooperatywna Respubłyka" Nr. 11 z daty Lwów listopad 1930 zawierającego: w artykule pt. „Z prywodu ostannich podij" w całości znamiona ad ustęp 1 zbrodni z § 65 a uk. i występku z § 308 uk., zarządzić zniszczenie całego nakładu i wydać w myśl § 493 pk. nakaz dalszego rozpowszechniania tego pisma drukowego.

Zarazem wydaje się odpowiedzialnemu redaktorowi tego czasopisma nakaz, by orzeczenie niniejsze umieścił bezpłatnie w najbliższym numerze i to na pierwszej stronie. Niewykonanie tego nakazu pociąga za sobą następstwa przewidziane w § 21 ust. druk. z 17/12 1862 Dz. p. p. Nr. 6/1863 tj. zasądzenia za przekroczenie na grzywnę do 400 zł.

Uzasadnienie.

Ogłoszenie drukiem wymienionych wyżej ustępów artykułu ma na celu pobudzić do wzgardy i nienawiści do administracji Państwa w związku z likwidacją akt sabotaży jakoteż szerzeniem fałszywych wieści o rozmiarach przebiegu i wynikach tej akcji zaniepokoić publiczne bezpieczeństwo, co odpowiada znamionom zbrodni z § 65 a uk. i występku z §§ 308 uk. — Według §§ 487, 489, 493 pk. oraz §§ 36 i 37 ust. pras. jest zatem powyższe postanowienie uzasadnione.

Na oryginale właściwe podpisy. — Za zgodność

st. sekretarz (podpis nieczytelny)

Економічні куріози.

„Щадіть, щадіть!“ — „Купуйте, купуйте!“.

„Ощадністю росте добробут країни“ — так звучить стара господарська заповідь, освячена довговічною практикою народів, невідлучна частина усіх споконвіку кодексів громадянських чеснот. „Ощадність — джерело капіталізації, нагромадження, без неї нема капіталу, се є вільних дібр, готових для дальшої продукції“. Так звучить формула клясичної економічної науки, в якій нас виховували наші учителі. Ощадність і ще раз ощадність дораджуємо і ми в цю добу господарської крізи, як важну зброю серед загальної скрути безгрошевя, що могучими кліщами здавила Европу, а особливо наш утиснений народ. Одні других закликаємо до як найдалі йдучого обмеження видатків, до счеркнення з наших видаткових бюджетів усього, що не є абсолютно необхідним, до занехання усього, що робиться тільки для моди або для пустої традиційної привички, до як найбільшої раціоналізації спожиття і всіх процесів виробництва та товарового і грошевого обігу.

Здавалобся, що все тут льоґічне і розумне, тільки йти в слід закиненим кличем, здійснювати його на практиці і збірати овочі здержливости. Та кожна річ має свої світла й тіні. За кожним „так“ скривається якесь „ні“.

Коли перед роком у жовтні 1929 р., торговельною Америкою, а також і рештою світа потрясла вість про небувалий крах на Ню-Йоркській біржі, коли там полетіли в низ майже всі цінні папери, репрезентуючі собою цвіт американського промислу і банківництва, невдовзі роздався по всіх усюдах клич: „купуйте! купуйте!“. Купуйте передовсім акції і обліґації, щоб затримати їх дальше падіння, а далі: купуйте товари, вироби падучих підприємств, щоби задержати наступаючу крізу, надвигаюче безробіття. Купуйте, треба чи не треба, рятуйте цим способом широко розбудований промисл, збільшуйте внутрішню консумцію, щоби спасати завмираючу продукцію! Не пройшло богато часу, а ті самі кличі ми почули в Европі; а в деяких державах, як ось у Польщі, властиво вже на рік перед тим нас до того заохочували усіма способами аґенти від перкалю, полотна і сукна з Лодзі і Бельска, від азотняку з Хожова і Мосціц, від каініту з Калуша і т. д.

Треба вам чи ні, оплачується це вам чи ні, дозволяє вам це ваша калькуляція чи ні — але купуйте, набувайте з патріотизму, щоби „рятувати краєве виробництво“ від застою і упадку! Купуйте цукор, а не сахарину, котра є мовляв сяка і така, платіть за нього по 1.80 зл., хоч ми його вивозимо до Анґлії за 29 ґрошів кільо льоко стація ладування; купуйте зелізо, шкіру, вугіль, щоби піддержати розбудову промислу, важко загроженого загряничною конкуренцією, купуйте алькоголь і тютюн, бо тим латаєте діри у бюджеті своєї держави і т. д. без кінця.

Мистцями у штучнім викликуванні запотребування товарів виявили себе Американці. Там промисловість сама рішає, що суспільству потрібне, а що ні; промислові обєднання силою економічного натиску приневолюють торговельників приймати до збуту такі й такі сорти і кількости товарів, а залежні від них купецькі круги уживають тих са-

мих засобів пресії для того, щоби розіпхати цей товар між публіку, фінансово від них залежну. Не богато, а прийдемо до методів совітської внутрікраєвої торгівлі з її „принудительными асортиментами“ та „дефицитными товарами“. Рівночасно з примусовими засобами, а властиво ще перед ними, йдуть всі можливі способи реклямного суґґерування на уми купуючої публіки. Коли число автомобілів в Сполучених Державах переступило цифру 1 : 5 (один автомобіль на пять душ населення, отже приблизно на сімю) і далося завважити зменшення темпа збуту цього товару, коли рік 1929 закінчено з надвишкою близько 600.000 непроданих возів — появилася по містах Спол. Держав величезна світляна рекляма цього тексту: „America is a two cars country“ (Америка — край двох возів); тим способом вбивається в голову Американця, як пункт чести, думку про необхідність мати по 2 авта в кожній родині! А конкуренційна фірма у відповідь на те висвітлила слідуюче гасло: „Не є вже правдою, що старчать два вози на родину. Кожний член родини потребує для себе мати віз: голова родини без сумніву, його жінка для поїздок на купно, більші діти — для їзди у школу, і нарешті, як підростуть, для своїх поїздок“.

Та не лише промислові круги мобілізують днесь покупця, робить те саме і світ хліборобів-продуцентів. Часи натуральної господарки минули уже безповоротно навіть для дрібних селянських господарств. Товарове господарство, праця на ринок, перехід від давнішої всесторонности у с.-г. виробництві до обмеженої кількости продуктів (зглядна специялізація) — ось шляхи, якими йде і мусить іти розвиток навіть дрібного хліборобства. Та разом з тим виринає квестія орґанізації збуту, розуміється тоді, коли стан с.-г. продукції є вдоволяючий кількосно. Коли с.-г. продукція зачинає переростати „нормальне“ запотребування, начинається властива „господарська кріза“ і погоня за покупцем; надходить доба міждержавної конкуренції, митних барієр, охорон домашньої продукції перед заливом заграничним хлібом, мясом, товщами і под. А „кріза“ від того ані трохи не меншає, може навіть навпаки скріплюється, бо здорожіння всіх товарів приводить за собою не збільшення споживання, так всім бажане, а навпаки — його зменшення.

Виставлена нами з самого початку теперішньої господарської скрути теза про те, що сучасна кріза, будучи формально (як всі кризи), крізою надпродукції, є фактично „крізою недоїдання“ знаходить повне підтвердження не тільки вже у самому свойому перебігу, але і в теоретичних дослідах економістів та статистиків. Щораз більше голосів роздається за тим, щоби скріплювати внутрішнє споживання серед самого населення; навіть найзавзятіші оборонці мит, вивозових премій, демпінґу і подібних штучних способів підношення цін днесь признають, що ці всі способи боротьби з крізою є безцільні,*)

*) Признав це м. і. і польський уряд що до експортових премій, та однак продовжує цю політику, пояснюючи це тим, що не може її залишити, як довго не зробить того також Німеччина. З голосів із аґрарницьких кругів треба згадати „Ceny i koszty“ у варшавському „Рольнік Економіста“; із закордонних голоси проф. Ріттера, проф. Лявра і др. Орган бельґійського „Селянського Союзу“ (Боеренбону) „Le Paysan“ у ч. 47 з 23. листопада ц. р. у передовій затитулованій „Надпродукція чи недоспоживання“ (автор Л. Дельво) приходить до висновку, що причиною аґрарної крізи є упадок спожиття серед широких народніх мас, отже збідніння.

що мимо їх примінювання ціни збіжа як були низькі, так і є, або навіть ще падають.

Отже зовсім льоґічним здається, на перший погляд, клич „купуйте! купуйте!“ Купуйте вироби промислу, тоді зачнуть випорожнюватися повні нині маґазини текстилю, заліза, погноїв; купуйте муку, мясо, масло — зачнуть може підноситися ціна зерна і інших продуктів села. Але тоді стаємо в обличчу двох льоґік, які себе взаїмно виключають. Льоґіка щадження не дається помирити з льоґікою купування за всяку ціну, збільшування попиту ради самого ґарного клича.

Двох правд, які себе взаїмно виключають, не може бути. Треба рішатися на якусь одну. Котру-ж льоґіку вибрати і чим пояснити їх взаїмну суперечність?

Все що протиприродне, штучне, удержується при житті лише так довго, поки ділають ті сили, що його видвигнули. Штучно вишрубовані ціни падуть того самого дня, як перестала ділати причина, що їх вишрубувала (коли прим. вичерпаються фонди на преміювання експорту або коли будуть скасовані охоронні мита). Штучно викликане споживання дорогих товарів є річ так само противна економічним законам, як надмірне щадження коштом здоровля самих людей. І тому виступаючи проти пересадної ощадности, що межує зі скупістю, одночасно треба осудити всі ті заходи, яких вживає днесь приватна рекляма і заходи публичних орґанів до штучного підношення спожиття. Треба мати на стільки довіря до людини, що вона сама вміє рішити, що і коли та за яку ціну має купити. Надмірне опікунство з боку держави, трестів, картелів та інших обєднань продуцентів в напрямі обильного споживання насильно здорожених товарів належить відкинути, як річ непотрібну, протиприродню і понижуючу, а передовсім негосподарну.*) Негосподарним є все те, що виходить не з інтересів самого спожиття, тільки з погляду інтересів самої продукції ради продукції. Продукція не може бути ціллю самою в собі і для себе. Сама льоґіка каже, що продукувати належить те і стілько, що і кілько є потрібне для консумції. Штучними способами можна на якийсь час і в деякій мірі обійти цей природній закон, але завжди тільки на короткий час.

Підходячи з тим мірилом до наших конкретних відносин, бачимо ось що. Край наш, а зокрема селянство, є втягнений в круг ринкових взаємин; хоч ще далеко не на всі 100 проц., однак все таки в значній уже мірі. Ми продукуємо для ринку дещо збіжа, значні кількости городовини, бараболь, мяса, товщів і набілу. Для цих наших товарів шукаємо збуту, так само як для нечисленних виробів нашого промислу. Памятаймо, що тільки тоді наша продукція стоятиме на твердій підставі, коли опреться на реальних потребах нашого власного суспільства і тих других країн, що імпортують або моглиб імпортувати наші товари. Ні на суґґестію реклями ані теж на штучну охорону з боку дер-

---

*) Відомий гумористичний німецький журнал „Сімпліціссімус“ приніс недавно такий образок: Бог-Отець (як звичайно, поважний старець з довгою бородою), стоячи серед ланів, засипаних зжатими снопами збіжа, промовляє: „Про богате жниво я подбав; за те, щоби людство мимо того голодувало, подбає вже світове господарство!“ (Ми-б сказали: світова негосподарність! — Ред.) Над образком вимовний надпис: „боротися з глупотою навіть Бог не в силі“. — Що за сарказм!

жави не треба нам (і навіть булоб шкідливо) числити. Коли сітуація є така, що ринок не вимагає від нас збіжа і з усього видно, що той стан потреває ще дуже довго, — проста льоґіка каже, що треба продукувати не збіжа, тільки те, що більше потрібне. Таким продуктом є тепер мясо, товщі, городовина. Завданням провідників нашого селянства, зокрема суспільної аґрономії є цю думку як найбільше поширити серед селянства.

Оставмо сильним і могучим їхні штучні способи впливання на збут хочби тому, що способи ці нам навіть недоступні. Все, що протиприроднє і оперте на насильстві копає собі самому гріб у майбутньому. Остаючи вірними кличам, що взивають до якнайбільшої ощадности, ми повинні одночасно поставити наші продукційні сили на службу дійсних споживчих потреб краю і купуючої у нас заграниці.

Ця думка є згідною з верховними засадами народнього господарства, якщо їх добре розуміти. Не є припадком, що вона збігається з засадами правдивого кооперативного руху. Інакше і не моглоб навіть бути, бо кооперація є типом найчистішого суспільного господарювання, тої системи, що своєю метою ставить власне поступ і добро усіх продукуючих, без ріжниці де і як: на ріллі, біля машини чи за бюровим столом. Для кооперації поставлена у заголовку цеї статті ділємма — не існує; існує вона як дійсний куріоз і протиречність тільки для тої господарської системи, котра не думає про цілість, про загал, а турбується тільки про зиски одиниць. **К. Коберський.**

Наукова діяльність політико-економіста М. Ів. Туган-Барановського.

(Закінчення*).

III.

Остання, найбільша з усіх, які коли і денебудь були, загальноросійська революція застає Михайла Івановича в осени 1917 р. на його хуторі „Криниця“ над Сулою в Лохвицькім повіті на Полтавщині. Як сказано вище, по походженню своєму він був сином Слобідської України і в студенькі роки числив себе українським патріотом. З висилкою на Полтавщину в українське оточення Лохвиччини, овдовівший в 1900 році, Михайло Іванович вдруге одружився в 1902 році з О. Хв. Русіновою, поріднившись таким чином з відомою українофільською родиною. Як губерніяльний земський гласний (радник) від Лохвиччини, він в 1905 р. заініціював справу поставлення памятника Т. Шевченкові. Після першої революції його ідейний перелім в бік ідеалізму був одночасно і переходом на українську плятформу. Як згадувалося вище, він взяв на себе редаґування економічної частини „Української Енциклопедії“. У відповіді на анкету місячника „Украинская Жизнь“, здається року 1909, в ньому промовив уже українець. „Визнаю за безумовно бажане —

*) Гл. „Кооп. Респ.“ 7—8, 9, 10 і 11 ч. за 1930 р.

пише він — щоби Український нарід розвинув свою національну культуру. Такий розвиток став можливий, на мою думку, з того часу, як у Галичині повстав центр української культури. Денаціоналізація Українського народу видається мені не бажаною, бо знижує його культурний рівень. Вважаю, що дуже бажано мати українську школу від початкової до вищої. Конче потрібне, в інтересах культурного розвитку українського народу, як найбільше поширення української мови на всі ділянки життя... Не думаю, щоби шляхом державних заборон можна було знищити український рух"... В політичнім сенсі він в той час висловився за „широке самоврядування України з задержанням звязку з рештою Росії". Слушно зауважує з приводу цього академік С. Єфремов, що М. Ів. „подає власне той самий мінімум національних домагань, які ставили тоді й свідомі українці, як перший і неминучий ступінь для розвитку Українського народу, що зокрема постуляти автономії України з федералізацією Росії були в тогочасних плятформах більшости українського громадянства".[76]) Отже остання революція захопила М. Івановича серед рідного народу, який вже перед тим вшановував його численними обраннями: він був обраний не тільки на становище земського гласного (радного), але також місцевим почесним мировим судиєю, головою відділу місцевого червоного хреста, почесним куратором комерційної школи і т. п. В ході революції Український нарід рішуче заявив своє право на національне самоозначення, аж до відокремлення від Росії. Завжди, як людина чуйна і суцільна, М. Ів., не відстаючи, нога в ногу пішов за потоком українського руху, еволюціонуючи в політичних поглядах від автономії через федерацію аж до „сепаратизму", як кажуть росіяне, ц. то до самостійности України. Зрозуміло, що серед нас він відразу-ж заняв найвизначніші становища.

В серпні 1917 року правительство Центральної Ради запросило М. Ів. Туган-Барановського на уряд Ґенерального Секретаря (міністра) фінансів України в кабінеті Винниченка. Тепер, коли стало можливим практично працювати на українськім ґрунті, прибувши з Лохвиці до Київа, М. Ів. заявив, що не може не перейти цілком на українську плятформу, не може працювати інакше, як українець.[77]) За короткий і при тім бурхливо-неспокійний час його міністерування він не встиг зробити чогось особливого в царині фінансів, але до його голосу Центральна Рада завсігди уважно прислухалася. Його виступи збирали численну публіку, а місця депутатів були переповнені. Уступив він разом з усім кабінетом Винниченка ще до приходу німців і до гетьманського перевороту. Після перевороту і за гетьманської влади його знова покликано на посаду міністра фінансів України, але він відмовився, залишаючись в опозиційних до гетьманського режиму демократичних українських кругах.[78])

---

[76]) С. Єфремов. До ідеалів молодости. Стаття в журналі „Українська Кооперація". Кн. 2. рік 1919.

[77]) С. Єфремов. До ідеалів молодости.

[78]) Голова Всеукраїнського Правничого Товариства, нині небіжчик, В. І. Войткевич-Павлович, йдучи одного разу на переговори, закликав і мене на поміч. Коли я сказав М. Ів-чу, що варто йому пійти, щоб впливати оздоровлюючо на задушливу атмосферу гетьманату, він мені з докором відповів: „Самі пішли з уряду, а мене посилаєте. Професором буду, а міністром бути не хочу".

Будучи ще Ґенеральним Секретарем, він одночасно увійшов в склад правничого факультету щойно повсталого тоді, після століттіх заборон, Українського Університету в Київі та відразу був обраний першим деканом. Новозаснована Українська Академія Наук в Київі вибирає М. Ів. своїм дійсним членом, при чому йому припадає честь орґанізації в ній відділу соціяльних наук, якого він і був першим головою. Як орґанізатор відділу, в підборі академіків він виявив „делікатну справедливість та повагу до інакше думаючих, навіть до своїх ворогів і політичних противників. В академіки ним намічалися й особи, не звязані з Україною, якщо вони високо стояли в своїх наукових працях і могли принести користь науці і культурі".[79])

Новозасноване в 1918 р. українське[80]) товариство економістів обрало його своїм першим головою; третій всеукраїнський кооперативний зїзд в Київі відбувався під його головуванням; його притягнено також до складу редакції журналу „Українська Кооперація".

В журналі „Українська Кооперація" ч. 2. за 1918 рік, в статті: „Продукційні підприємства кооперативів з точки погляду кооперативної теорії" — він, намітивши пять типів можливих кооперативних підприємств, уважає найбільш бажаним типом цього роду підприємств товариства по перерібці, а останньою ціллю кооперації уважає „знищення всякої експльоатації й боротьби кляс". Цікаво, що в другій статті: „Остання мета кооперації" (ч. 1. того-ж журналу за рік 1919), рівняючи до державного соціялізму, він уважає кооперацію вищою формою, навіть найвищим типом суспільної орґанізації, який тільки можна собі уявити, бо вона, як орґанізація анархічного типу, ґварантує найвищу свободу людині. В 2. ч. журналу „Українська Кооперація" за 1919 рік, місяць лютий, вміщено обірвану на пів-слові, незакінчену передсмертну статтю небіжчика — „Кооперація в сучасну світову епоху". — Це лебедина пісня М. Ів. Сконстатувавши, що війна привела, як передбачало богато соціялістів, до соціялістичної революції, він каже, що східно-европейську революцію треба уважати соціялістичною революцією в тому розумінні, що вона викликана соціялістичним рухом народніх мас і має своєю метою утворення соціялістичного ладу. Соціялістичні маси мали досить сили, щоби захопити політичну владу до своїх рук і утворити соціялістичний уряд. Але соціялістичний уряд, це ще не є новий суспільний лад, бо останній має своєю метою соціялістичне г о с п о д а р с т в о (підкреслення М. Ів.). І ось в цьому рішаючому відношенні ми досі не бачимо в Росії нічого схожого з соціялізмом... Все-ж світ тепер, — каже він, — значно блищий до соціялізму, ніж був до світової війни... До статті додано фотоґрафічну знимку з цього останнього його ориґіналу, цікаву тим, що вона наочно доводить, що М. Ів. вже перейшов був в письмі на українську мову; це досі мало кому відоме.

---

[79]) Про це свідчить також б. Академік Української Академії Наук проф. Косінський („Одесскій Листок", 8/21 січня 1920 року) між іншим ще й в таких словах: „Он", — тоб-то М. Ів., — „знал, что обективное изследование принесет громадную пользу культуре его родного края"... Оце: „е г о" цікаве в устах Косінського, б. міністра Гетьманату...

[80]) Цікаво, що S. G r i n g a u z в своїй, вже цітованій нами праці про Т.-Барановського, уважаючи його просто „русскім ученим", пише, що Т.-Б-ий, був в 1918 р. професором і деканом юридичного факультету на університеті в Київі, не вказуючи, я к о г о; згадує рівнож, що М. Ів. був головою економічного товариства, також не зазначуючи я к о г о! (стор. 13).

Окремо українською мовою М. Ів. Туган-Барановський випускає більшу працю: „Кооперація, соціяльно-економічна природа (її) та мета". У виданні-ж „Дніпросоюзу" виходить в 1919 році українською мовою популярний курс: „Політична економія". Цей курс не є простим конспектом вище згаданого. Він відріжняється від першого вже іншою системою. В сучаснім господарськім ладі спостерігається, — пише М. Ів. у вступі, — боротьба капіталістичного і трудового господарства. Виходячи з цього, він і зміст популярного курсу поділяє на дві частини: в першій частині говориться про капіталістичне, а в другій — про трудове господарство. Мені особисто відомо, — було це в році 1917, — що небіжчик збірався переробляти й основний курс, і хто зна, чи не починаючи навіть від самої системи.

Зрештою остання його наукова праця зявилася вже після смерти. В „Записках Української Академії Наук", в І. т. видруковано ніде ще до того часу не опубліковану працю М. І-ча під назвою „Вплив ідей політичної економії на природознавство та фільозофію". В цій праці автор констатує взаємовплив наук абстрактних і конкретних і, як на прикладі впливу конкретних наук на абстрактні, зупиняється на впливові ідей політичної економії на природознавство та фільозофію. Такими ідеями є: Мальтусова теорія населення, розподіл праці, економічний принціп і особливо психольоґічна теорія цінности.[81])

В день вступу українських побідників над ґетьманом до Київа в тіснім колі вчених і кооперативних діячів М. Ів. робив доклад про орґанізацію українського кооперативного інституту в Київі. Дочекатися заснування цього інституту йому не довелося. Як відомо, задум цей зреалізовано вже по смерти ініціятора, — коли то невдовзі повстав таки в Київі Вищий Кооперативний Інститут присвячений імені Туган-Барановського. На жаль, за большевицької влади осінню 1919—20 шкільного року той інститут влито було в „Інститут народнього господарства", при чім присвята імені небіжчика скасована і ніколи пізніше не відновлена.

З публіцистичних праць нам пригадується його стаття: „Федералізм та державний суверенітет"[82]) з 1917 року, в якій він висловлював гадку, що окремі держави російської федерації, а значить і Україна, є такими-ж носіями суверенітету, як і вся федеративна цілість. Від цього широкого трактування федерації він перейшов разом з усім українським громадянством до визнання принціпу самостійности України. Росіяне-централісти досі доводять, що М. Ів. до кінця своїх днів „был чужд идей сепаратизму и самостійности", бо, мовляв, належав до української партії соціялістів-федералістів.[83]) Для тих, хто знає, як в загальному процесі еволюції ідеї національного самоозначення українського народу згадана партія знайшлася в суперечности зі своєю назвою, — саме в факті партійної приналежности до соціялістів-федералістів, як є, криється доказ противний тому, який хотіли би бачити централісти росіяне, цеб то доказ самостійницької позиції Михайла Івановича. В другій публіцистично-економічній статті: „Неодкладна спра-

[81]) Є відомости, що в Петербурзі на бувшій кватирі небіжчика в його столі лишилися ще якісь його скрипти, але ніхто не знає, що з ними сталося?...

[82]) Київська „Нова Рада". 1917, ч. 168.

[83]) Н. Д. Кондратьєв. Там-же стор. 124.

ва",[84]) в літі 1918 року, він добачав величезну для України небезпеку в спільній з Росією валюті, а щоби запобігти тому валютно-фінансовому крахові, до якого безоглядно простував СРСР, він настоював на негайнім розриві звязку між українським карбованцем та російським рубльом. Таким чином ми бачимо його вже з українськими самостійниками і в найделікатнішій царині фінансових, зосібна валютових відносин. Окремішність грошевої валюти, як відомо, мусить бути льоґічним наслідком політичної самостійности народу. І на необхідність тої окремішности авторитетно вказав М. Ів. — Я-б хотів іще, щоби росіяне, які мають сумнів що до українського патріотизму М. Ів., знали й про той бенкет, який був уряджений за гетьмана опозиційними до федералістично-москвофільської політики останнього, самостійницькими колами з приводу прибуття до Київа ґрупи німецьких професорів, і на якому головував М. Ів.,[85]) знали, як однодушно була задемонстрована тоді самостійницька позиція. Коли-б вони все щойно наведене знали, то й спір про національну приналежність душі небіжчика за останні, на жаль, для нас тільки два роки життя сама собою відпала-б.

За українською працею ми спостерігали цю щиру, безпосередню, пряму, привабливу людину, від якої завсігди віяло свіжістю й суцільністю. У М. Ів. не було похмурого скептицизму, він приймав світ таким, яким він є. Він був переповнений вірою в силу і перемогу добра. В безхмарно-спокійній, прозоро-ясній думці і в стилі його писань відбиваються риси його прекрасно-мудрої душі. Далеко сягаючи думкою, він часто не помічав того, що було у нього, так би мовити, під ногами і в повсякденнім житті; інколи він видавався великою дитиною, яку так любили. Від таких людей, як М. Ів., по виразу Овсяніко-Куликовського, — „излучається свет і теплота жізні." „Такі люди були завжди в вищій мірі цінними, а особливо в такий час, як наш, коли ми втрачаємо віру в людей, в себе, в майбутнє"...[86])

8/21 січня 1919 року, як делеґат від Самостійної України, підчас подорожі до Франції, на шляху між Київом та Одесою, недалеко від ст. „Затішьє", від припадку грудної жаби, М. Ів. Туган-Барановського не стало. Він помер тільки на 54 році життя. Помер, багацько давши, але від нього ще більше можна було сподіватися, бо по власному признанню, наукова робота давалася йому надзвичайно легко, наукова творчість була для нього найвищою інтелектуальною насолодою. свого рода грою. Ще більше можна було сподіватися від нього для української науки, а через неї й для всесвітньої. „Він пізно прийшов на українську ниву, — писав С. Єфремов, — але віддав їй чесно свої сили, талан і завзяття, — все, що мав надбаного за своє попереднє життя".[88])

---

[84]) „Нова Рада". 1918, ч. 133.

[85]) Саме на той вечер М. Ів. чекав з Лохвиці до Київа свою родину. Одначе, коли я йому представив ціле значіння банкету, він пожертвував родинною радістью задля громадської справи. Він прибув і треба було бачити те надзвичайне здивування німецької професури, коли вона серед української інтеліґенції зустріла й світової слави ученого, добре знаного в Німеччині.

[86]) Д. Овсянико-Куликовський. „Современное Слово". Одеса, 13/26. XII. 1919, ч. 51.

[87]) Н. Д. Кондратьєв. Там-же, ст. 20. Наводить ці дані з відповіді М. Ів. на привітання, надісланого йому з нагоди 15-літньої наукової праці кружком політичної економії при Петроградськім університеті.

[88]) С. Єфремов. „Українська Кооперація", кн. 2. Київ, 1919.

В Одесі поховали його.

Створений ним Відділ Соціяльних Наук при Українській Академії Наук заснував при собі спеціяльний кабінет імени М. І. Туган-Барановського, щоб збірати матеріяли для всебічного освітлення наукової, педаґоґічної і громадської діяльности небіжчика.

Одначе жадної публікації цей кабінет досі не видав.

Смерть М. Ів. Туган-Барановського припала на добу, коли світова війна порвала культурні звязки в Европі, а Україна була ізольована від зовнішнього світа фронтами і потапала в морі громадянської війни. Зрозуміло, що за таких обставин його смерть не знайшла відгуку в західно-европейському науковому світі. Що-ж до заступників російської економічної науки, то, на жаль, де хто з них привніс в оцінку заслуг небіжчика і своє незадоволення в приводу його цілковитого переходу до українства.

Виховані на імперіялізмові і централізмові старої царської Росії певні російські кола, — а таких була більшість — не в силі просто збагнути українства в М. Ів. Туган-Барановськім. Так, напр., один росіянин, прихильник і учень М. Ів. з почуттям національної образи переповідав, що весною 1918 року від нього почув: „Развѣ у русскій? Я наполовину украинец, а наполовину татарин“. Другі з російських централістів, називаючи М. Ів. „рьяным украинцем“, дорікають небіжчику „неблагодарность к вскормившей его России“, бо він по їх переконанню „со времени Центральной Рады по період Директоріи внес не мало в искуственное раскапываніе розни между родственными племенами единаго народа“. Ще інші уважають його „измѣнником русскому дѣлу“, як і нас всих українців... Не варто було-б і говорити про всі подібного роду архаїчні пережитки відсталої психольоґії, як би вони не відбивалися навіть на оцінці наукових заслуг відійшовшого на той світ визначного економіста. Так в день похорону, пишучи некрольоґ, один з російських економістів, проф. А. Билимович, відхід небіжчика від російської народности уважав „грустной чертой на челѣ все таки большого русскаго ученаго“.[89]) Для другого російського економіста, що випустив про М. Ів. окрему книжку в четвертому році по його смерти, український період життя й діяльности небіжчика лишився принаймні „мало понятен“.[90]) І коли українське суспільство не минає кожної нагоди, щоб святочно вшанувати память М. Ів. Туган-Барановського, влаштовуючи урочисті збори, напр. з приводу пятиліття й десятикіття його смерти,[91]) — то російські кола вперто мовчать, або навіть є схильні до недоцінення його заслуг, як то, наприклад, виступає у проф. Железнова.[92]) Один лише з російських політико-економістів, який одначе до певної міри не чужий і українцям, проф. В. Косінський, знайшов в собі досить обєктивности, щоб, пишучи вже в день смерти, признати М. Ів. Туган-Барановського „самым крупным русским теоретиком экономистом“.[93]) В четвертому році по смерти ще й проф. Кондратьєв дав

[89]) Стаття проф. А. Билимовича в щоденнику „Россія“, 24/11 січня 1919 р. Одесса.

[90]) Н. Д. Кондратьєв, там-же, стор. 122.

[91]) З реферату мого, читаного в пяту річницю смерти, а потім повтореного в десяту річницю в Українськім Правничім Т-ві в Празі, й повстала отся розвідка.

[92]) Стаття його в „Die Wirtschaftstheorie der Gegenwart“. Red. Mayera. Bd. 1. Wien, 1927, стор. 151—181.

[93]) Стаття проф. Косінського в ґазеті „Одесскій Листок“ з 8/21 січня 1920 р.

високу оцінку заслуг Туган-Барановського. Він каже, що „багацько з його ідей не тільки у нас надовго переживуть небіжчика..., але й на Заході“; він вказує, що Т.-Б. був першим, хто примусив европейську думку серьйозно прислухатися до розвитку економічної думки на Сході Европи і „посприяв тому, щоби російську економічну науку поставити в ряд з европейською“, і що Т.-Б. в ділянці економічної теорії мав „світове імя“.[94])

Дійсно, досі з усіх східно-европейських економістів в західно-европейську науку найбільше увійшло імя М. Ів. Т.-Барановського. В українській економічній літературі це довів проф. В. П. Тимошенко.[95]) Оскільки це є правдиве що до німецької літератури, про це принагідно свідчить проф. Ф. Оппенгаймер, говорячи, що праці Т.-Барановського „in Deutland statk verbreitet und zusagen eingebürgert sind“.[96]) Доц. Серафім називає Т.-Б-го „найвизначнішим представником новішої російської національної економії, що дав цілу школу“.[97]) Зрештою в опублікованій в 1928 р. німецькій праці, спеціяльно присвяченій М. І. Туган-Барановському, автор її, д-р S. Gringauz дає подібну-ж оцінку, як і проф. Кондратьєв, Тимошенко та Оппенгаймер. Вказавши в передмові, що праці Т.-Барановського з царини теоретичної політичної економії „високо оцінені найвизначнішими політико-економістами, як Шмоллер, Зомбарт, Бем-Баверк, Шумпетер і богатьома іншими, в другім місці своєї праці автор каже, що Т.-Б. належить до небагатьох політико-економістів, „які набули слави за границею їх батьківщини“. А далі він продовжує: „Російська штука, література, точні науки були Західній Европі відомі і ці культурні здобутки запевнили собі місце в загально-людськім культурнім розвиткові. Інакше стояла справа в царині теоретичної політичної економії. Тут Т.-Барановський був першим, який звернув серйозну увагу европейської науки на творчість Східньої Европи... Він надав російській політичній економії европейського значіння і запевнив їй місце в загально-людській науковій культурі“.[98]) Як історик капіталізму Сходу Европи, як дослідник господарської конюнктури і кріз, як теоретик кооперації і соціялізму, Туган-Барановський назавжди вписав своє наукове імя в історію політичної економії і людської думки взагалі.

А на це славне імя маємо право ми — Українці. Цією нашою скромною працею про нього ми й маємо ціль між іншим заявити на нього наше право — право української нації. **Проф. О. К. Мицюк.**

---

[94]) Кондратьєв, там-же, ст. 122.

[95]) Його стаття — „М. І. Т.-Барановський і західньо-европейська економічна думка“, в науковім ювілейнім збірникові Українського Університету в Празі на честь президента Масарика. 1925.

[96]) „Die wirtschaftstheorie der Gegenwart. Bd. IV. Wien, 1928. ст. 305.

[97]) Вже цитован. праця, 75 і 87.

[98]) Вже цитована праця S. Gringauz'а — M. I. „Tugan-Baranowsky“... стор. 3 та 15.

ПРОБЛЄМИ КООП. ОРГАНІЗАЦІЇ І ПРАКТИКИ.

Орґанізація постійної контролі і дійсного проводу в більшім торговельнім підприємстві.

Вступ.

В 1926. р. мені доручено обовязки начального директора в великім стрийськім Повітовім Союзі Кооператив. При творчій і жертвенній співпраці всіх його чинників цей союз ріс з місяця на місяць перед моїм проводом і підчас него. Постійно зростали його матеріяльні та моральні сили. Всі ми завсіди розуміли, що й кооперативний окружний центр мусить бути великим, щоби добре сповняти ціле своє завдання і всі ми добре розуміли, що це завдання не вичерпується самою технічно якнайкраще наладнаною торгівлею. Ми розуміли, що в нашім осередку ця що найкраща торговельна техніка має бути тільки конечною і дуже важною видачею карток вступу на справдішню кооперативну ораторію, яка своєю музикою має потрясти особистим і громадським сумлінням всіх людей в дорученій нам окрузі, щоби кожний з них і всі вони разом стали добровільними, але розумними і загорілими творцями нової культури села, нової національної сили, добре закріпленої в особистім і громадськім гаразді, в особистій і суспільній чинній моралі.

Природа моєї особи і рівночасні обовязки начальника орґанізаційного відділу казали мені більше, ніж комунебудь, дбати про цю ораторію в союзі. Всеж таки тверда стежка особистого життя і кооперативний досвід та обовязки провідника в дирекції Союзу завсіди пригадували мені, що, при рішаючій пошані для провідних сяйких зір над нашими головами, мусимо пильно глядіти на землю, на кожний камінь і лисячу нору серед нашої стежки, отже й на техніку нашої також торговельної праці в окрузі і в самім Союзі. Постійний розвиток Союзу вимагав цего чимраз сильніше.

Задля цего по добрій провірці власних засобів вибудувано в цім часі для маґазинів і для всіх відділів стрийської союзної централі нову велику доцільну домівку та переорґанізовано цілу техніку праці в централі. Рівночасно провірено доцільність районових складниць Союзу, причім одну з поміж них рішено перенести з Синевідська в скільському повіті в саме Сколе і предусім зреорґанізовано (при видатній допомозі ревізора району інсп. Ольхового) ціле діло-й книговодство Союзу з цими-ж складницями так, як це стало тепер правилом для цілого краю.

Коли й це „вже добре грало“ і Союз тимпаче ріс, я дбав про дальший поступ, а іменно: 1) про таку орґанізацію праці, щоби урядовці Союзу мали час вчитися, 2) щоби в Союзі було якнайбільше практикантів, себто, щоби Союз вишколював як найсильнішу та якнайліпшу резерву торговельних працівників для себе і для своїх кооператив, 3) щоби цих урядовців і практикантів збирати поза діловими колеґіями на часті товариські сходини, для вільної виміни думок, завва-

жень та ініціятивних порад, для скріплення гармонійної співпраці і поглиблення духового звязку з краєвими централями (з кожних сходин висилано привітання централям), 4) щоби начальники відділів могли стати дійсними творчими провідниками праці в своїх відділах, не тільки її найліпшими буденними волами без погляду на дальшу будучину — і нарешті 5) щоби провід дирекції не чотири рази в рік, по кожній чвертьрічній інвентурі, але завсіди міг бачити вірний образ матеріяльного стану в цілім підприємстві і в кожнім його відділі та в складницях, щоби він завсіди міг бачити лінію їх розвитку чи занепаду та все знати їх рентовність і щоби на основі зіставлення запасів і зобовязань Союзу завсіди можна було доцільно господарювати. Одним словом в цій останній точці наміченої програми я бажав осягнути це, щоби в Союзі був справдішній провід на основі кожночасного вірного образу в матеріяльній ділянці праці.

Щоби знати, як це зробити, я почав слідкувати за цим в книжках про орґанізацію підприємств. В богатьох книгах вичитав чимало теорії. Найбільше практичних вказівок дали мені твори німецького купця і купецького дорадника торгівлі й промислу в Гамбурзі Отона Ґерзона („Organisation, Statistik und systematische Kontrolle in kaufmänischen Betrieben“ і „Einführung praktischer Statistiken für jeden Geschäftsbetrieb“. Augsburg, 1926).

Серед цеї праці доля щераз кинула мною, цим разом до Львова. Таким чином моя стрийська програма праці осталась в деяких точках недоведеною до кінця. Остання її точка: орґанізація й кожночасна контроля в більшім підприємстві — жде своєї черги по нинішний день.

Тимчасом цего року я став головою Надзірної Ради в „Центросоюзі“ і Ревізійний Союз піддає під розвагу перетворення Повітових Союзів у великі Окружні Союзи Кооператив. Окрема комісія РСУК. опрацьовує правильник діло-й книговодства для цих союзів. Таким чином може тепер наближується вже черга і для моїх колишніх турбот. Задля цего я рішився оголосити друком мої завваження, зложені ще в 1927 р. на Ґерзоновій основі. Вони вийшли з книжок, присвячених приватній торгівлі і мені ще не довелося провірити їх ні в чужих ні в наших підприємствах. Дещо в детайлях цего нарису буде дивувати наших кооператорів (передусім калькуляція цін товарів), дещо буде тяжко перевести при нашім теперішнім книговодстві. Легко я міг би вияснити одне чи друге „диво“ його жерелом (приватна торгівля) та пригадкою, що на наших землях паршиве приватне купецтво і нас віддалює від світа. Також міг би я цілком примінити оцей матеріял до нашої кооперативної дійсности і звільнити читачів від творчої думки на цю тему. Не роблю цего, бо орґанізація і постійна контроля торговельного підприємства не дасться запровадити скрізь ніякою одною схемою. Тут безумовно потрібна в кожній окремій установі визначна творча думка. Коли орґанізація постійної контролі і дійсного проводу в наших кооперативних осередках справді жива й важна справа, тоді напевно знайдуться і в нас творчі голови, що зуміють використати і цей схоплений мною і — думаю — навіть не зівсім непридатний для нас матеріял. Це маючи на увазі, віддаю його без перерібки нашій дискусійній „Кооперативній Республиці“. Економія праці дала йому ляпідарний, теле-

ґрафічний стиль. Технічно зрілим, творчим умам і цей стиль не заслонить ясного рисунку в цілій схемі.

* *
*

САМА РІЧ.

Кожне більше торговельне підприємство — отже „Центросоюз“ та більший Окружний Союз Кооператив — треба так зорґанізувати, щоби в кожній хвилині можна було мати ясний образ про їх матеріяльний стан, себто про закуплений товар, проданий товар, товарові запаси, торговельні витрати і чисту надвишку. Чим більше підприємство і ріжнорідніше, тим більше окремих відділів у нього. В деяких Союзах Кооператив вже тепер треба поділити торгівлю на відділи, напр.: а) господарський, б) споживчий, в) мануфактури, г) ґалянтерії, ґ) районові складниці і т. п.

I. ЗАКУПНО ТОВАРІВ.

Замовлення.

Кожне замовлення товарів переводиться на формулярі з копією. Ориґінал формуляра дістає доставець (ЦС), копія остається в Союзі Кооператив для контролі доставленого товару. В формулярі замовлення мусить бути: чергове число замовлення, дата і буква відділу, для якого замовляється товар (А), (Б) ...). Опріч того на замовленні означується бажаний час достави, умови сплати, спедітора, ґарантії і т. п. Доставець мусить означити в пізнішім рахунку за доставлені товари, що виконує ним замовлення ч. ... з дня .... для відділу А), Б), чи В). Рахунку, в якім не означено цего (напр. відділу, для якого товар замовлено), не приймається.

Управі підприємства, отже і Союзу Кооператив треба знати, як великі зобовязання перенято через такі замовлення на протязі місяця, щоби після цього наладити готівку і вести правильно дальші закупи. В тій ціли вкладається кілька аркушів білого паперу в окладинку і провадиться слідуючу статистику замовлень:

Замовлення, Май 19.. в зл.

Дата	А.	Б.	В.	Г.	Час достави
1	196	—	356	—	
3	115	280	—	140	
до 31	—	—	—	—	
Разом					

На останній сторінці паперу в цій течці робиться місячні зіставлення замовлень, щоби знати, які зобовязання взято на себе і скільки товару має прийти в означенім часі. Провід Союзу може мати таким чином перегляд майбутнього зросту грошевих зобовязань за товар і допливу товарів. Це дуже важне!

Вплив товару.

Замовлений товар приходить. Звичайно попереджує його рахунок. Ці рахунки треба негайно складати (поазбучно) в окремій окладинці під наголовком: „Товар в дорозі“ — аж до приходу товару.

Коли прийдуть фрахти, нумерується їх за чергою червоним олівцем і втягається в „книгу фрахтів“. Там вписується квоту, якою викуплено фрахт і всі удокументовані, звязані з цим витрати та порто. Цих видатків не переводиться через касу, як кошти завідування, лише на рахунок товарів, бо всі видатки на одержані товари належать до р а х у н к у товарів і треба їх вкалькульовувати в ціну товару.

Пізніше провірюється обрахунок фрахту залізницею або відсилається їх до провірки фаховому бюрові.

Провірка рахунків.

Всі рахунки на вже одержані товари означується черговим числом (синім олівцем) і датою одержання. Рівночасно провірюється, чи товар надіслано згідно з замовленням, щоби потім браки чи ріжниці ціни і т. п. рекламувати в доставця. Коли скількість, ціна, час достави і пр. відповідають замовленню, замовлення перекреслюється в списку замовлень, як правильно виконане.

Провірка товарів.

По провірці рахунку з замовленням слідує дуже важна провірка товарів не тільки що до скількости, але і їх якости. На знак переведення цеї контролі, урядовець, якому це доручено, вибиває на рахунку ось яку стампілю:

Ч. рахунку: .... дня ..../............ 19............

Рахунок провірив: (підпис)

Товар провірив: (підпис)

Перебрав і означив товар: (підпис) | Фрахт зл. ....

Мито зл. ....

Реклямувати на зл. .... Реклямував дня .... (підпис) | Витрати зл. ....

На другій сторінці рахунку або на дочепленім до нього папері зазначується, в якім товарі найдено недобір або іншу якість в порівнанні з замовленням.

По провірці скількости і якости товару вписується на кожнім товарі ціну закупу і скількість (для улекшення пізніших інвентур), деколи й час приходу товару.

Від доставця треба безумовно жадати, щоби він фактурував замовлені товари, згідно з замовленням окремо, на поодинокі діли А), Б), В) . . .).

Взірець книги рахунків („входячих фактур“):

Дата	Рахунок ч.	Доста-вець	Місце-вість	Для відділу	Сума рахунку.		Платність дня
					зл.	ґр.	
19 . .							
5. VI.	289	ЦС	Львів	А	118	30	
5 ·VI.	290	ЦС	Львів	Б	475	25	

Дні платности і платні квоти витягається відтак з книги фактур, або самих фактур в окремий термінар.

Статистика впливу товарів.

Що тижня або й щоденно виписується з книги рахунків (входячих фактур) вплив товарів і складається з цего слідуючу статистику:

Дата	А.	Б.	В.	Разом	Торгов. витрати
1					
2	1160	148	643	1951	89
і т. д.	370	250	550	1170	73

Це не є стисле книговодство, тому ґроші в цій статистиці опускається.

В рубриці: торговельні витрати вписуються чисті торговельні витрати. Докладніше про торговельні витрати — („Unkosten“) — далі.

Означення ціни.

Ціну означується на підставі провірених рахунків, при чім узглядиюється в калькуляції фрахт, мито, порто. Щойно по докладній калькуляції означується ціну продажі на товари.

Калькуляція цін продажі.

Старе правило калькуляції, що до ціни закупу враховуються торговельні витрати і відсотки від капіталу, не дасться завсіди примінити. При такій калькуляції можна при богатьох товарах не видержати конкуренції. Нині береться під увагу при калькуляції ще й купну спроможність населення, конечність продажі і конкуренцію (риночна ціна). Все-ж таки для означення ціни продажі треба докладно знати свої торговельні витрати. На підставі викалькульованої пересічи визначується пересічну ціну продажі. Калькулятивну пересічну вираховується на підставі т. зв. контролі калькуляції.

Вказівки до калькуляцій.

В німецькій приватній торгівлі виглядає оця калькуляція меншебільше ось як:

Загальні торговельні витрати	2.5 проц.
Персонал	7.0 „
Чинш	4.0 „
Світло, опал	1.0 „
Рекляма	2.5 „
Обезпечення	0.5 „
Усправедливлене манко	3.0 „
Оборотовий податок	1.0 „
Інші податки	1.5 „
Відсотки (залежно від скількости оборотів капіталом)	3.5 „
Письма, фрахти, висилка і пр.	1.0 „
Отже разом	27.5 проц.

від обороту.

Це очевидно тільки загальні натяки. Йде тут про загальне завваження, що треба мати при калькуляції на увазі. В наведенім прикладі (27.5 проц. від обороту) вийшовби при 50 проц. пересічній калькуляції від купна — отже 33$^1/_3$ проц. від продажі — 5.8 проц. зиску (33.3 — 5.8 = 27.5).

Контроля калькуляцій.

Щоби знати, з яким зиском працюється в ділі А, Б, чи В, і з яким відсотком калькулятивної пересічи працюється в цілім підприємстві, треба означити на кожнім рахунку ціну продажі, себто перерахувати кожний рахунок на продажну вартість.

По заосмотренні товарів знаками їх цін складається статистику (щоденно, тижнево, пів-місячно або місячно) після слідуючого взірця:

Місяць	А.		Відсоток пересіч. калькул.	Б.		% перес. калькуляції	Разом		% перес. калькул.
	Netto	Brutto		Netto	Brutto		Netto	Brutto	
Лип.-серп.	1560	2320							
Вер.-жовт.	3680	6240							
Лист.-груд.	2695	19644							
Разом	17935	28204	36·4	і т. д.					

Ця статистика опирається на щоденні обрахунки. Вирахування відсотка пересічи може слідувати з кожного рахунку або з усіх щоденних, тижневих чи місячних рахунків. Зі щоденної лісти складається місячну статистику, з місячних річну. З вище наведеного статистичного зіставлення виходить, що діл А. мав товарового впливу нетто зл. 17.935, брутто на зл. 28.204. Мав би отже заробити зл. 10.269.— Коли на зл. 28.204.— заробляє зл. 10.269, тоді на 1 зл. припадає: 10.269 : 28.204, а на 100 зл. (проц.): 10.269 $\times$ 100 : 28.204, себто 36.4 проц.

Так вираховується відсоток калькулятивної пересічи відділу А. Щоби вирахувати такий відсоток цілого підприємства, треба додати всі товарові впливи нетто усіх ділів і протиставити їх впливам товаровим брутто. Цей відсоток треба вираховувати чергово на протязі року, коли управа підприємства має знати, яким пересічним відсотком калькулює кожний діл і ціле підприємство. Цей відсоток вираховується завсіди на підставі ціни продажі.

Процентові ставки на купно і продаж.

Не вільно забувати, що напр. добавка 50 відсотків на ціну купна означує 33$^1/_3$ проц. брутто зиску від ціни продажі. Деяким підприємствам є це не відоме, однак в наслідках виходять з цего нераз дуже прикрі несподіванки.

Треба також памятати, що рахункові суми в „книгу фактур" і вписи в „контролю калькуляцій" втягається по відтягненні товарового опусту (рабату), але без обтягнення чистого касового сконта. Порта, фрахти і інші витрати на доставлений товар враховується в рахунок самокошту товарів, і тому узгляднює їх також „контроля калькуляцій".

Таким чином можна вирахувати і докладно наперед означити відсоток зиску брутто. В дійсности заходять ріжниці між викалькулюваним брутто зиском і дійсно одержаним. Це самозрозуміле і про це буде мова пізніше при обговорюванні статистики продажі.

Коли відсоток пересічної калькуляції, якого доконче потребує підприємство для своїх товарів, веде до ціни продажі, яка не витримує конкуренції, підприємство мусить подбати про дешевший закуп товарів, або про знижку торговельних витрат. Правильна контроля калькуляцій, себто вирахування продажної вартости всіх рахунків (фактур) і усталення докладного відсотка калькуляції є безумовною передумовою для означення рентовности підприємства.

Остаточна форма зіставлення впливу товарів.

При закладанню статистики впливу товарів виходиться від інвентури товарів кожного ділу по цінах закупу, по чім вписуються кожночасні нові впливи товарів. На протязі місяців статистика впливу товарів удосконалюється і нарешті осягає, по узглядненні контролі калькуляції, таку менше-більше форму:

Місяць	А.	%	Б.	%	В.	%	і т. д.
Інвентура 30. XII. 19...........	14.650	—	12.666	—	18.450	—	
Січень	4.350	34	3.284	41	3.600	27	
Лютень	2.145	33.5	4.327	40	1.630	28	
і т. д.							

II. ПРОДАЖ ТОВАРІВ.

Каса.

Підставою для статистики проданих товарів є рахунки на продані товари (асиґнати). Особливо в детайлічній продажі є практичними касові асиґнати з копіями в бльочках на 50 нумерованих сторінок. Такі асиґнати означують: 1) відділ, з якого продано товар, 2) торговельного помічника (його чергове число), 3) проданий товар і 4) ціну продажі. Кожний бльочок має свій нумер, кожна картка в бльочку своє чергове число. Один торговельний помічник може продавати товар з кількох відділів, але мусить зазначувати ці відділи (А, Б, В...) на асиґнаті. Опріч цього веде продавець касовий список (для кожного бльочку), в якім вписує вторговані квоти на кожну картку цего бльочку. Ориґінал такої асиґнати віддає купуючий при касі, копія остається у продавця.

Дуже важною є щоденна контроля касової ґотівки і неготівкового розходу товарів. Для цього треба: 1) щоби всі касові асиґнати кожного бльочку, навіть зіпсуті чи уневажнені, були в касі, 2) щоби продавець виставляв таку асиґнату і на товари, зужиті безплатно, себто продані на кредит або зужиті самим підприємством і 3) щоби кожного вечера переводжено контролю каси через порівнання: а) касових асиґнат (посортованих чергово від кожного помічника) з копіями асиґнат у помічників і б) касовими списками та дійсною ґотівкою касієра. При цій подрібній контролі касової ґотівки треба провірити кожний бльочок, яким черговим числом покінчено його попереднього дня і яким почато біжучий день. При цій контролі провірюється окремо асиґнати на товар, проданий на протязі дня на кредит або зужитий для підприємства. Асиґнати на товар, проданий не за ґотівку, списуються в окремий контрольний список. При тім означується їх стампілею: „провірено“ і віддається їх книговодству.

Статистика проданих товарів.

Так проведена контроля каси не тільки провірює готівку, але дає підставу для докладної статистики розходу товарів. Такою контролею усталюється: 1) щоденний товаровий оборот кожного відділу; 2) (у звязку зі статистикою впливів) щоденний запас товарів; 3) щоденний оборот цілого підприємства і 4) щоденний оборот кожного помічника-продавця.

Це можливе тоді, коли на кожний виданий товар (отже і до перерібки у власнім заряді і т. п.) видається асиґнату.

На основі всіх виставлених і провірених рахунків чи асиґнат закладається статистику розходу товарів з поданням щоденного обороту в кожнім відділі. Взірець цього статистичного формуляра ось який:

Розхід товару. Липень 19..

Дата	А.	Б.	В.	Г.	Разом зл.
1	186	213	86	134	619
2	165	79	102	68	404
3	20	50	42	100	212
Разом	—	—	—	—	—

У втягнених квотах цего формуляра мусять находитися всі товари, продані за готівку або на кредит та видані до перерібки чи іншого зужиття у власнім заряді.

Товари продаються за ціну, означену на кожнім товарі. Коли якийнебудь товар продасться дешевше, вписується ріжницю в „книгу страт“ з означенням кожного відділу. При кінці місяця відтягається суми всіх страт в формулярах калькуляції товарів від вписаних там квот у рубриці: прихід товару брутто. На цю ріжницю зменшиться зиск брутто і відповідний відсоток калькульованої пересічи. У всіх випадках дешевшої продажі продавець вписує на відповідній асиґнаті перед дійсною ціною продажі калькульовану ціну. При щоденній провірці асиґнат треба уважати, щоби так означені ріжниці втягнути в книгу страт.

Поодинокі місячні статистичні викази приходу товарів і розходу товарів можна вязати з собою так, що завсіди мається ясний образ приходу і розходу товарів кожного відділу, а тим самим і кожночасний перегляд запасу товарів в кожнім відділі. Це торкається кожного відділу зокрема і всіх разом. Контроля калькуляції при приході товарів стає тоді обіч статистики запасу товарів доповненням для устійнення відсотка зиску брутто, який знову є важним для обрахунку вартости товарового запасу. Формуляр такої статистики ось який:

Відділ А. Липень 19..

Пересіч калькуляції від квітня по червень 19..........	**Прихід товару в минулім році зл. ....**
33 3/4%	**Розхід товару в минулім році зл. ....**
	Замовлено товару в мин. році зл. ....

Дата	Прихід тов. нетто		Розхід товару		Замовлено свіжий товар	
	в цім дні	разом	в цім дні	разом	в цім дні	разом
1	160	—	248	—	350	—
2	243	403	366	614	460	810
3	168	571	312	926	395	1205
Разом 1.-31. VII.	—	—	—	—	—	—

Маючи записки в наголовку цего формуляра, торговельний управитель може кожночасно порівняти товаровий оборот біжучого місяця з таким-же оборотом минулого року і, коли треба, видати відповідний розпорядок.

В цю статистику втягаються числа щоденного приходу (впливу) товарів (з книги входячих фактур) і цілий розхід товарів цьогож дня на підставі асиґнат.

Товар, повернений доставцеві, відтягається від товарового приходу.

На останній сторінці в течці цеї статистики вписуються, як і у всіх інших статистиках, місячні зіставлення, яких взірець виглядавби ось як:

Інвентура 1. І. 19...... зл. .... ВІДДІЛ А.
Інвентура 1. І. 19...... зл. .... Відсоток пер. калькуляції 19..... $34^1/_2$%

Місяць	Прихід товарів		Розхід товарів		Відсоток пер. калькул.	Замовлення	
	19.....	19.....	19.....	19.....		19.....	19.....
Січень	13547	13460	17970	18446	35	13620	14620
Лютень	14418	15243	19472	18350	$34^1/_2$	14360	16200
і т. д.	—	—	—	—	—	—	—
Разом	104808	98846	142747	147051	?	106740	10888

Така статистика подає нам інвентарні запаси біжучого і минулого року, приходи і розходи та товарові замовлення в кожнім місяці обидвох літ і викалькульований пересічний відсоток на кожний місяць біжучого року, як вислід контролі калькуляцій.

Приклад:

Торговельний управитель хоче знати запас товарів з кінцем квітня. Інвентура в дні 1/І. б. р. виказувала запас товарів на золотих 26.290

До цього прихід товарів до 30. квітня зл. 98.846

Разом зл. 125.136.

Відсоток пересічної калькуляції за цей час означує зіставлення контролі калькуляцій на $34^3/_4$ проц., однак, по відтягненні суми страт з книги страт, тільки $33^1/_3$ проц. При обороті напр. на зл. 147.051 (ціна продажі) і означенім відсотку калькуляції зиск брутто (147.051 : 3) — зл. 49.017. Таким чином розхід товару з відділу представляє вартість зл. 98.034. (147.051 менше 49.017). Коли цей розхід товару відтягнемо від приходу (125.136), одержимо вартість осталого запасу товарів на зл. 27.102.—.

Кошти завідування.

Чисту надвишку вираховуємо, відтягаючи витрати на завідування від брутто-доходу. Постійно дбаючи, щоби ці витрати були можливо якнайнищі, мусимо раз-по-раз (не тільки при білянсі) провірювати їх, коли хочемо оберегти підприємство від дуже небажаних і немилих несподіванок.

Витрати на завідування випливають з кількох джерел і шукати їх треба: 1) в касових витратах, 2) у входячих рахунках і 3) в асиґнатах на товар, перебраний з відділів на власний ужиток підприємства.

Розумно уложена управою статистика витрат на завідування мусить дати перегляд усяких родів цих витрат. Деякі з них треба дещо пояснити.

В рахунку „платні персоналу“ можна в меньших підприємствах провадити також премії і провізії від обороту, відсотки для великих відборців та рабати, хоч усі ті премії, провізії та рабати властиво повинні бути відраховані від брутто-доходу відділів. У більших підприємствах так і треба провадити цей рахунок, дбаючи, щоби

при розділі цих витрат на відділи відтягати ці квоти в статистиці, як від „розходу товарів“ кожного відділу, так і від „контролі калькуляцій“. Таким чином знизиться квота розходу товарів і викалькульований відсоток брутто-доходу. При цім треба бистро думати та докладно розважити кожний впис.

Ч и н ш, о п а л, с в і т л о. Кожний з цих рахунків вести окремо. При власних домах втягати в рахунок чиншу відповідну частину ґіпотечних відсотків та витрат на ґрунтовий і домовий податок, на каналізацію, за воду і т. д.

Витрати на рекляму провадити окремо для кожного виду реклями.

Інші витрати на завідування, як відсотки, обезпечення, витрати на прикрасу, матеріяли, потреби підприємства, їзди, порта, витрати на фрахти проданих товарів і т. п. вести, хочби для порівнання з іншими роками, на відділь них рахунках.

Таким чином одержимо статистичний формуляр щомісячних витрат на завідування такого нпр. виду:

Витрати на завідування, Май....

Дата	Палатні	Чинш	Опал	Світло	Відсот.	Обезп.	Експедиція		Оголош.	Приладдя, матер.	Інші потреби підприємства	Їзди	Порта, фрахти	Загальні витрати
							фіри	авто						
1— 5														
6—10														
11—15														
і т. д.														

До цих (чи ще інших) рубрик треба додати ще одну: завважання. В кооперативних підприємствах прийшлиби тут окремі рубрики на орґанізацію підбудови, пропаґанду, бібліотеку, тощо.

Як при всіх статистичних зіставленнях, так і тут переводиться на останній сторінці ціло-місячні зіставлення, але й тут у двох рубриках для кожного виду (19.. і 19..) для порівнання з минулим роком. На підставі цих зіставлень одержимо статистику витрат на завідування за цілий рік і її відношення до витрат минулого року.

Оця статистика дає нам підставу до буджету витрат на завідування у наступному році, вона разом зі статистичними зіставленнями про прихід та розхід товару дає нам змогу кожночасно пізнати стан підприємства та його розвоєву лінію в порівнанні з минулим сезоном чи роком.

Рентовність.

Всі три статистичні зіставлення (прихід і розхід товарів та витрати на завідування) уможливлюють легке і кожночасне зіставлення рентовности підприємства за певний час або певний чвертьрічний чи місячний ґенеральний огляд (для ПСК у тисячах зл., бо сотки не рішають).

Формуляр загального огляду.

Місяць	А.			Б.			В.			Г.		
	Прих.	Роз.	%	Прих	Роз.	%	Прих.	Роз.	%	Прих.	Роз.	%
Інвентура 1. I. 19...	14·8	—	—	25·6	—	—	12,1	—	—	16·4	—	—
Січень-Март	50·1	78·1	40	83·8	118 8	33 1/3	41·4	53·9	30	81·4	107·4	30

Витрати на завідування.

Платні	Експед	Чинш	Опал	Світло	Оголош.	%,	Обезп.	Прикраса	Контора	Прилади	Взірці	Подорожі	Порта	Направи	Загальні
33·2	4·1	15	2·2	5·3	10·2	4	0·5	1·1	1·2	1·3	1·2	1 6	1·2	1·4	2·9

З цього виходить для відділів:

Осягнена пересічна калькуляція	40%	33 1/3%	30%	30%
Осягнена сума продажі	78,1	118,8	53,9	107,4
Дохід брутто	31,2	39,6	16,2	32,3
Отже розхід товарів нетто	46,9	79,2	37,7	75,1
Прихід товарів з інвентурою	64,9	109,4	53,5	97,8
Від цього розхід товарів нетто	46,9	79,2	37,7	75,1
Остає на складі (стан товарів)	18,0	30,2	15,8	22,7

Загальнеж зіставлення рентовности виходить ось яке:

а) для продажі:

Товару продано за	зл. 358,2
Нетто розхід усего товару	зл. 238,9
Загальний дохід брутто	зл. 119,3 = 33.3%
Всі витрати на завідування	зл. 86,4 = 24.1%
Чиста надвишка	зл. 32,9 = 9.2%

б) для товару на складі:

Прихід товару з інвентурою	зл. 325,6
Нетто розхід товарів зі складів	зл. 238,9
Остає усего товару на	зл. 86,7

Таким чином управа кожночасно й легко може мати загальний огляд цілого підприємства.

Контроля робітень і підприємств.

Провадячи таку купецьку статистику, торговельний референт підприємства може завсіди мати всякі інші контролі, нпр. контролю підприємств чи робітень. Кожну таку робітню він може вважати окремим відділом, означити його окремою буквою і обрахувати все, що зужиється і переробиться в цій робітні, а також платні робітників, чинш, світло, опал, як прихід товару. Готові товари, вироблені в робітні, треба потім по відповідній калькуляції і узглядненню всіх коштів вставляти в рахунок відділу розпродажі. При кінці місяця переводиться інвентуру товарів в робітні і переконується, який розхід товару (готовий товар) треба протиставити приходові товару (додатки, матеріяли, сирівець, платні робітників, чинш, світло). Таким чином завсіди можна обрахувати, чи робітня є рентовна. Не є потрібним, щоби ці робітні давали надвишку брутто, бо вона входить в рахунок відділу розпродажі. Ці однак робітні мусять так працювати, щоби зужиті матеріяли і кошти завідування були покриті при розпродажі вироблених товарів.

Очевидно, що такі робітні чи помічні підприємства вимагають поза цим докладного книговодства, щоби мати погляд на прихід і зужиття сирівців, калькуляцію готового прибутку, коштів продажі і т. п., однак це друга річ. В цілім підприємстві ведеться опріч нашої статистичної схеми ще й властиве докладне книговодство.

Контроля запасу товарів.

Ведення такої купецької статистики дає нам змогу провірювати запас товарів ще і в тім напрямку, чи товари не лежать за довго на складі. Вже було сказано, що при означуванні товарів, при їх впливі вписується на товарах також дату їх приходу на склад. Коли підприємство розраховує на чотирократний оборот в році, товар не повинен лежати довше, як три місяці. Означування товарів також датою їх впливу дає змогу провірювати у відповідному часі, які товари лежать на складі довше. Висортовані таким чином нехідкі товари треба чим скорше продати, хочби і без бажаного зарібку. Чим більший оборот в товарах, тим менший заробіток! — остається завсіди добрим гаслом. Товар, що задовго лежить на складі, тратить чимраз більше на вартости, в підприємстві поменшується оборотовий капітал. Коли нпр. в кожному з восьмох відділів назбірається такого перестарілого товару тільки на 750 зл., тоді в підприємстві лежить пусто 6.000 зл. Цих 6.000 зл. при 25%-овій калькуляції і трикратнім обороті далиби річну надвишку брутто 4.500 зл.

Перегляд зобовязань.

Коли провід підприємства хоче знати докладно висоту грошевих зобовязань, він запорядить статистичне зіставлення квот впливу товарів і сальда з біжучих рахунків вірителів при останній інвентурі проти всім виплатам (на рахунку Почтової Щадниці, через Банк, готівкою, почтовим переказом чи грошевим листом). Взірець такого зіставлення:

Контроля зобовязань за товар.

Місяць	Вплив товарів зол.	Заплачено через				Разом	Увага
		Банк	Почту	Готівк.	Вексл.		
Сальдо при інвен.	12466	—		—	—	—	Вплив на зл. 53891
Січень	14643	8960	2346	4645	900	16851	Заплачено зл. 34229
Лютий	26782	4690	6442	5796	450	17378	Біж. зобов. зл 19662
Разом . .	53891	13650	8788	10441	1350	34229	

Купецькою статистикою можна охопити таксамо контролю довжників. Тоді ця статистика має давати нам не тільки кожночасну висоту квоти довжників, але також є одинокою контролею на несолідних урядовців на випадок, коли вони стягають ґроші з довжників, правильно вписують ці квоти в книжки, однак ґрошей не передають до каси. З цеї причини треба оцю статистику провадити докладно не тільки в злотих, але й в грошах. Взірець цего статистичного виказу ось який:

Виказ довжників (місячно, щоденно).

Місяць (День)	Закнижковано		Вплачені рахунки								Стан біж. рах. довжників дня
			Банк		Почта		Готівк.		Разом		
	зол.	ґр.	зол.	ґр.	зол.	ґр.	зол	ґр	зол.	ґр	
Сальдо при інвен. .	33142	55	—	—	—	—	—	—	—	—	На 4. X. 19...
Липень . .	13312	—	9846	35	1286	45	896	55	12029	35	Зол. 95 124·45
Серпень .	14312	48	18655	40	9846	55	1860	40	30362	35	„ 64.536·45
Вересень .	15684	53	8460	—	3446	20	643	10	12549	30	Зол. 30.588·—
Жовтень .	18672	89	6430	20	2345	10	820	15	9494	45	
Разом	95124	45	43391	95	16924	30	4220	20	64536	45	

Оця статистика виходить із закнижкованих товарів (касові асиґнати, страца) і вплачених рахунків через банк, почтою, готівкою. Правильно ведений рахунок довжників мусить дати такий сам вислід, що й оця статистика. Таким чином мається подвійну провірку. Таксамо дають квоти вплачених рахунків і щоденні приходи підручної каси суму грошевих приходів з цілого місяця. Одним словом така статистика дає одну провірку за другою, один огляд за другим. Маючи її під руками, можна мати перегляд цілого підприємства дуже легко і кожночасно.

В кооперативних установах дуже помагає в цих контролях відповідний розділ чинностей, щоби ніде не було залеглости і виконування всіх чинностей на дві руки, нпр. окремо ліквідатура, окремо каса і книговодство ажур.

Закінчення.

Так сформулована купецька статистика є дуже корисна, однак не треба брати її, як обовязкову схему для кожного підприємства. Кожне підприємство, це якби окрема особистість. Насамперед треба його докладно вистудіювати і щойно потім треба зложити собі спе-

ціяльну схему купецької статистики для свойого підприємства. Все сказане дотепер треба вважати загальною вказівкою в цім напрямку. Таким чином оцю статтю треба не тільки перечитати, але і передумати, заки використається її практично.

В наших більших кооперативних установах можна примінити її, очевидно з увагою на книговодство, яке вже ведеться, та з рівночасним пляном деяких змін у цім книговодстві. Товарова книга нпр. з поділом на відділи далаб змогу робити з неї тижневі чи місячні зіставлення грошевого руху товарів, калькуляції, опустів і пересічного зарібку. З неї і добре веденої книги коштів завідування можна схопити решту статистики і порівнання з минулим роком. На основі фактур ведеться у нас картотеку товарів. Добре ведена картотека (на скількість і вартість товару) може дати ще й образ руху кожного товару та зарібку на цім саме товарі. Треба це все звязати з цілями і схемами наведеної мною Ґерзонівської купецької статистики і для переведення цего пляну визначити в союзі одного повновартісного урядовця. Таким чином і в наших більших окружних союзах чи в Центросоюзі наладнано би постійну контролю праці; їх проводові ще більше полекшено би доцільну плянову господарку. Думаю, що це нам вже дуже потрібне і з кожним роком буде ще потрібніше. **Остап Луцький.**

З ЖИТТЯ КООПЕРАЦІЇ.

Дещо зі статистики союзних кред. кооператив після стану з кінцем III. кварталу 1930 р.

З кінцем III. кварталу біжучого року до РСУК належало 294 кредитових кооператив (без Центробанку), а що на 1. I. 1930 р. РСУК числив 231 кооператив (без ЦБ), то приріст за 9 місяців становить 63 кооператив, або 27.2 проц.

Союзні кредитові кооперативи після типів (округ діяльности, призначіння) і воєвідств діляться так:

Воєвідства:	Кооп. повітові і краєві, загального призначення (укрбанки)	Коопер. сільські, для рільників (райфайзенки)	Коопер. урядничі й инші	Разом
Львівське	44	57	6	107
Станиславівське	33	39	1	73
Тернопільське	27	66	—	93
Волинське	7	7	—	14
Поліське	3	—	—	3
Люблинське	1	3	—	4
Разом	115	172	7	294
в %	39.1	58.5	2.4	100.0

Виготовлене Статистичним Відділом РСУК зіставлення стану вкладок, уділених позичок і прочих даних за III. квартал б. р. обнимає 163 кооперативи (без Центробанку), це становить 55.1 проц. загальної кількости союзних кредитових кооператив.

Не дивлячись на кількоразові пригадки Управам кредитових кооператив через ГКЧ. і кореспонденційні картки, котрих висилано було під адресою поодиноких кооператив коло 150, про обовязок надсилання до РСУК квартальних рахункових замкнень — маємо 131 кредитових кооператив, або 44.9 проц. загальної їх кількости, отже близько половина, про котрі в зіставленні Статистичного Відділу немає ніяких даних.

Пояснити це треба тим, що: 1) багато кредитових кооператив є нечинні, через загальну фінансову крізу, а також з причини т. зв. „пацифікації"; 2) в багатьох сільських кооперативах, особливо нових, бракує досвідчених книговодців і нема кому зладити рахункове замкнення; 3) в багатьох випадках має місце звичайне занедбання, бо деякі кооперативи, в наслідок упімнень кореспонденційними картками, почали таки надсилати рахункові замкнення, але з великим запізненням, вже по закінченні статистичним відділом зіставлення.

З наведених вище причин довелося в кільканайцятьох випадках повторити в зіставленні відносні цифрові дані за рахунковим замкненням з II. кварталу.

Зі втягнених до зіставлення кооператив припадає на: кооперативи повітового типу 89, або 76.5 проц. загальної кількости повітових кооператив; 71 кооператив сільського типу, або 41.3 проц. загальної кількости сільських кооператив, і 3 кооперативи урядничих, або 42.8 проц. загальної кількости урядничих кооператив.

Коли ці процентові показчики уважати мірою ділової справности кооператив, то вона не є занадто задовольняючою в кооперативах повітового типу, а в кооперативах кредитових і сільських — т а к и ц і л к о м к е п с ь к о ю!

Втягнені до зіставлення 163 кредитових кооператив мали щ а д н и ч и х в к л а д о к:

На початку III. кварталу	6,568.306 зл.
Протягом III. кварталу вложено вкладок	1,664.275 зл.
Протягом III. кварталу вийнято вкладок	1,367.393 зл.
Стан вкладок з кінцем III. кварталу	6,865.188 зл.

Приріст вкладок протягом III. кварталу виносить 296.882 зл., або 4.7 проц., а вкладковий оборот 3,031.668 зл.

Приріст вкладок мав місце в 89 кооперативах, — 54.6 проц. всіх кооператив, обнятих зіставленням; зменшення — в 63 кооперативах — 38.6 проц. всіх кооператив; незмінний стан (ніякого руху вкладок) був в 11 кооперативах — 6.7 проц. всіх кооператив, обнятих зіставленням.

Що до окремих типів, то кооператив, котрі мали приріст вкладок, процентово є більше в ґрупі сільських, ніж в ґрупі повітових, а саме: на 72 сільських кооператив, обнятих зіставленням, приріст вкладок виказали 43 кооп., отже 59.7 проц. загальної кількости, а в ґрупі повітових на 89 обнятих зіставленням кооператив, приріст виказали так само 43 кооперативи, але вони становлять 48.3 проц. загальної кількости кооператив цеї ґрупи.

„Дрібні ощадности" зазначено при 7 кооперативах, з того 5 повітових і 2 сільських.

Вкладки на „біжучий рахунок“ в наших кредит. кооперативах або не практикуються, або окремо в рахункових замкненнях, не виказуються крім кред. кооперативи „Дністер“ у Львові, тому і вкладок „на біжучім рахунку“ „Дністра“ в сумі 425.282 зл. не вчислено до загальної суми вкладок.*)

Процентова стопа від вкладок вагається від 6 до 11 проц.

Затягнені позички в оборотових засобах наших кредитових кооператив займають незначне місце, при чім на 163 обнятих зіставленням кооператив, 84 кооперативи або 51.5 проц. їх загальної кількости, отже більше половини, зовсім не виказують кредитів, значить в своїй позичковій діяльности обходяться виключно вкладками і своїми власними фондами.

Найбільше цих „самовистарчальних“, як у нас мовиться, кредитових кооператив є в сільській ґрупі — 54 на 71 обнятих зіставленням, або 76.0 проц. Далеко менше їх в ґрупі повітових, бо всього 29 на 89, обнятих зіставленням, або 32.6 проц.

Позісталі 79 кооператив, з обнятих зіставленням 163 кред. кооператив, користають з кредитів в загальній сумі, після стану з кінцем III. кв., 2,707.161 зл. З цього на публичні польські банки припадає 1,188.340 зл., на комунальні щадничі каси 87.172 зл., разом на публичні і польські кредитові установи 1,275.512, а на українські кредитові установи і взагалі українські національні жерела кредитування — 1,431.649 зл. В процентах кредити в публичних і польських установах становлять 47.1 проц., а в українських установах — 52.9 проц.

Треба замітити, що 3/4 кредитів з польських, зглядно публичних жерел — 967.382 зл. на 1,302.160 зл., або 74.4 проц. — припадають на один „Дністер“. Крім „Дністра“ в польських банках користало з кредиту ще 10 союзних кред. кооператив, та кільканайцять кооператив користало з кредиту в комунальних установах.

Крім того Центробанк мав невеличкий кредит в Польському Банку в сумі 26.648. зл.

Українські жерела кредитів були такі:

Установи	Сума кред. в зл.	В % до гагал. підсумку
Центробанк	535.880	37.4
Дністер	108.328	7.6
Інші укр. коопер.	29.817	2.0
Землебанк	720.585	50.3
Комітет повени	20.560	1.5
Церкви	6.397	0.5
Інші	10.082	0.7
Разом	1,431.649	100.0.

*) При обговоренні в ч. 9. „Кооп. Республики“ зіставлення стану щадничих вкладок в кред. кооп. за II. квартал підчеркнено було зменшення вкладок в „Дністрі“. В дійсности „Дністер“ мав зріст вкладок в II. кварталі, а зменшення було виказано помилково з причини, що при зладженні зіставлення за II. квартал малося під рукою надіслане „Дністром“ піврічне замкнення рахунків і за стан вкладок на початку II. кварталу взято було стан на початку року. Тимчасом вже в I. кварталі значна сума щадничих вкладок в „Дністрі“ була перенесена на „біжучий рахунок“ і звідси зявилося „зменшення“ вкладок. Взагалі „Дністер“ виказує безупинний зріст під кожним оглядом і є найбільшою нашою кредитовою кооперативною установою.

Як бачимо, головне місце в акредитуванні союзних кредитових кооператив займає Зем. Банк, на який припадає половина всіх кредитів. Значно уступає Зем. Банкові Центробанк, а всеж і його доля участи в засилюванні кооператив кредитом поважна, натомісць дуже слабим є акредитування кооператив „Дністром“, хоч це і не є його завданням, а інші жрела цілком мінімальну долю мають.

На 163 обнятих зіставленням кредит. кооператив, позичкову діяльність виказують 158 кооператив. В цих 158 кооперативах —
Стан уділених позичок на початку III. кв. виносив суму 11,055.178 зл.
Протягом кварталу уділено позичок на суму 5,238.684 зл.
Протягом кварталу сплачено позичок на суму 4,982.015 зл.
Стан позичок з кінцем III. квартаку виносив суму 11,311.847 зл.

Приріст позичок протягом кварталу виносить 256.669 зл. або 2.3 проц., а позичковий оборот 10,220.699 зл.

Уділювання нових позичок відбувається в переважній части коштом сплачених позичок. Сума приросту позичок відповідає більше-менше сумі приросту вкладок. Ця обставина говорить, що поширення або звуження позичкової діяльности в наших кооперативах стоїть в безпосередній залежности від збільшення або зменшення щадничих вкладок.

Біжучі рахунки (по стороні: має) мали місце в 9 кооперативах (волинських), а їх сальдо з кінцем кварталу виносило суму 281.688 зл.

Процентова стопа від позичок вагається звичайно від 11 до 12.

Центробанк виказує з кінцем III. кварталу на вкладках 1,430.950 зл. Сальдо уділених Центробанком позичок виносило з кінцем III. кварталу суму 1.272.776 зл.

За вкладки платить Центробанк 7 до 8 проц., від позичок побирає $9^1/_2$ до 11 проц.

А. Ж.

Турбота канадійського пшеничного Пула. „Дайтше Ґетраідецайтунґ“ подає зміст реферату б. міністра внутр. справ Канади Фр. Олівера на тему канадійських пулів. Найцікавіше є те місце з реферату, котре повідомляє про цьогорічні торговельні клопоти тої великої установи. Спадок цін пшениці на всіх світових ринках привів до того, що управа пула не знає, що діяти з нагромадженими запасами зерна. В травні ц. р. було 177 міл. бушлів у маґазинах пулів. Референт закидає проводові пула кепську торговельну політику: замісць того, щоби держати збіжа у маґазинах, вижидаючи звишки цін, треба було-б кинутися на пошукування нових ринків збуту — тоді не дійшлоб до того, що зараз є. Пули, що правда, не набувають збіжа від членів дорогою купна, ведучи лише комісійну торгівлю, все-ж таки пули уділювали доставцям зерна зачетів у висоті коло 1 доляра за бушель, ніколи менше як 90 центів; цього-ж року не були в силі виплатити більшого зачету як 60 центів від бушля. Це дуже прикро діткнуло фармерів. (1 бушель пшениці = біля 24 кг.). Референт мав висловитися навіть, що пули, як підприємці, є нині банкротами; вони є на ласці банків; тільки збірний кредит фармерів усіх трьох провінцій Канади урятував централю від ліквідації.

„Сполем“ моралізує. Надісланого д-р Коберським спростування хибних виводів гром. Ясінського про положення української кооперації та її „гріхи“ — редакція „Сполем“ не надрукувала. Тим дала доказ злої волі і нечистого сумління, бо згадане спростування д-р К-ого подавало конкретні факти про перешкоди, ставлені нашому кооперативному рухові на північно-західних землях, а в останніх часах і в Галичині (т. зв. „пацифікація“). Редакція „Сполем“ вдоволилася невеликою заміткою, в якій хоч вже не береться боронити пп. старостів і постерункових перед нашими закидами, то все таки не втерпіла, щоб не дати нам „батьківського по-

учення“: на віщо, мовляв, робити великий шум, „скоро сон лічне дрогі залатвеня тих конфліктуф в рамах паньства“. Нас дуже дивує, які це дороги, коли не помагають ні рекурси, ні особисті інтервенції, а внесена соймова інтерпеляція українського посла не удостоїлася навіть відповіді з боку урядових органів? Редакція „Сполем“ знає про те із письма д-р К-го, і мимо того твердить про „лічне дрогі“... Дійсно, трудно договоритися в таких умовах і то навіть кооператорам...

ГОСПОДАРСЬКА ХРОНІКА.

В міжчасі „стояча на березі руїни“ і „на порозі революції“ Німеччина узискує в тій самій Америці позичку у висоті 125 міл. дол. і то по виборах, котрі принесли такі значні успіхи радикальній частині німецького суспільства!

Кріза тваринної продукції в Польщі. Інститут для досліду господарської конюнктури і цін так характеризує сучасне положення тваринної продукції в Польщі. В 1929/30 господарському році тваринна продукція була менше обнята крізою від рослинної продукції, а деякі її галузі уважалися навіть за високо поплатні. Одначе відносини для різничого матеріялу від того часу значно погіршилися. Ціни рогатої худоби повільно, але стало знижувалися від половини 1929 р. до половини 1930 р., після чого наступила їх релятивна стабілізація на осягненому низькому рівні. Ціни телят виказують в липні—вересні і в початку жовтня виключно сезонову звишку, але після цього (в 1-ій половині жовтня), вони вже нищі на 25—35 проц. від минулорічних цін та швидко переходять в нову фазу, яка визначається сезоновою знижковою тенденцією.

Ціни безрог, утримувані протягом 2, 3 і 4-го кварталів 1929 р. на високому рівні, дещо знизилися в зимі 1929/30 р., а починаючи від травня б. р. започали здецидовану знижку, трохи злагіднену сезоновою тенденцією в літку 1930 р., але цілковито не спинену. У вересні і жовтні упадок цін вступив в заострену фазу свого розвитку. Теперішні ціни безрог є пересічно нищі на 30—35 проц. на 1 кґ. живої ваги від цін 1928 року в найгірших місяцях та від зими 1928/29 р., коли то годівля безрог неоплачуючися зовсім, приводила до обмеження продукції. Нині тенденція до обмеження продукції ще не видвигається на зверх життя з причини подешевіння паші і в звязку з потребою зужиткування запасів паші, які не знаходять для себе збуту.

Свій дослід сітуації в галузі звіринної продукції Інститут кінчить таким висновком:

Тому, що треба чекати зросту подачі з одної сторони, а на закордонних ринках загострення конкур. боротьби, з другої — то треба думати, що дотеперішній упадок цін був заледво вступом до кризи на ринку безрог. В цих умовах важливим завданням для Польщі є утриматися за всяку ціну на анґлійському ринкові, що при допомозі певної розбудови вивозових премій, не є виключене навіть як би умови збуту іще погіршилися.

Масло і яйця. Від половини жовтня почалася звишка цін на масло. Одначе збільшення ціни за масло поступає не дуже швидко, а то з огляду на велику подачу цього товару на ринку і через одночасне зменшення вивозу за кордон. Розіпяття між цінами масла в літі і в осени в цьому сезоні не є таке велике, як в минулому році. — „Маслосоюз“ платив кооперативам дня 25. листопада б. р. за пріма експортове солене масло 5.10 зл., пріма бльокове несолене 5.00; літра молока 0.34 зл., літра сметани 1.70 зл. — Копа яєць 12.50—12.70 зл.

Експорт грибів з Польщі в біжучому році, рівняючи до попередніх років, розвивався добре. Сильні дощі в серпні і вересні спричинили обильний урожай грибів особливо на Віленщині, Поморю та в Східній Галичині. Але вивозилося їх тільки з Поморського і Виленського воєвідств, де існують відповідні орґанізації, для належного приготовлення грибів на експорт. В Східній Галичині ця ділянка вивозу зовсім не орґанізована і нашим господарським чинникам належало би звернути на неї увагу і передовсім занятися вивченням технічно-орґанізаційної сторінки справи, почавши хоч би від ознайомлення зі справою вивозу грибів з Поморянщини і Віленщини.

Відборчими країнами для грибів є Анґлія, Німеччина (головно; пор. замітку в „Кооп. Респ.“ за жовтень 1930.), Сполучені Держави Північної Америки і Голяндія. Попит на цих ринках був майже необмежений. Тенденція для цін міцна.

Ринок пірря і пуху. Обєднання промислу пірря і пуху в Познані повідомляє, що місяць листопад, в котрому звичайно бувало найбільше сезонових запотребувань з заграниці в цьому році не дописав. Вивіз до Німеччини був весь час майже зникаючий. Краєві ціни були цілий час вищі від цін, які давали німецькі відборці. Змалів так само і вивіз пірря до Франції. Краєві продуценти жадають за підскуб разом з качачим піррям від 60 до 65 амер. центів. Ціни курячого пірря постійно знижкують, при чому жовте пірря, звичайно дороще від пестрого на 10—15 проц., нотується на рівні з пестрим.

В Берліні на ринку пірря тенденція слаба. В Німеччині застій. Від більших трансакцій стримуються, купуючи тільки для заспокоєння денної потреби. Радянський демпінґ збиває ціни вниз: радянський підскуб продавано в Берліні по 2.40 мар. (в минул. році по 4.5 мар.).

Торговельний білянс Польщі за жовтень 1930 був активний. Після тимчасових обчислень Головного Статистичного Уряду білянс заграничної торгівлі за жовтень представляється так: привезено 331.107 тон вартости 202.201 тис. злотих. Вивезено 1.735.394 тон вартости 207.837 тис. злотих. Додатне сальдо торговельного білянсу виносило в жовтні 5.672 тис. злотих, стало що місяця зменшуючись. Рівняючи до вересня привіз збільшився у вазі на 38.400 тон вартости 11.758 тис. зл., а вивіз збільшився у вазі на 4.181 тон, а зменшився у вартости на 3.968 тис. злотих.

В привозі збільшилися сирівці вовняні (на 3.0 міл. зл.), гірничі (на 3.3 міл. зл.). Серед споживчих предметів збільшився довіз оселедців (на 1.4 міл. зл.), тютюну (на 2.4 міл. зл.).

У вивозі зменшився вивіз вугля (на 1.1 міл. зл.), цинку (на 3.7 міл. зл.), а натомісць зріс вивіз безрог (на 0.9 міл. зл.), гусей (на 1.6 міл. зл.) та дерева (на 1.7 міл. зл.).

Справа реєстрового заставу на деревину повстала в звязку з підготовчими працями над орґанізацією в Польщі спільної експортової централі для деревини. Проєктований реєстровий застав на деревину мав би бути введений в життя дорогою декрету ще до скликання сойму.

Реєстровий застав на всякого роду деревину мав би запевнити будучій централі фінансові засоби для переводження вивозової акції. Узискання тих засобів зможе наступити головно дякуючи кредитам під реєстровий застав на дерево.

Проєкт, докладно до найбільших подробиць опрацьований, вже жде лише на підпис.

Кредит під заставу збіжа зростає. Кредит під реєстровий застав збіжа, відпущений Польським Банком, виносив на 31. жовтння 1930 р. 56.388 тис.

злотих. Тому, що з кінцем вересня б. р. на цю ціль використано 41 міл. злотих, зріст уділеного під реєстровий застав збіжа кредиту в Банку Польськім виносив за жовтень б. р. 15.308 тис. зл.

Охоронні мита від товщів, які довозить Польща з закордону, головно з Америки обовязують тепер в нище наведених розмірах. Роспоряд. відповідних мініст. з 26. 7. 1930 запровадило такі митні ставки для товщу при довозі за кожних 100 кґ., а саме: від свіжої і соленої солонини зл. 80.—, перед тим зл. 40.—; від смальцю зл. 100.—, перед тим 50.—; від паприкованої і вудженої солонини зл. 120.—, перед тим 60.—. Ці ставки зобовязують від 31. липня 1930 року.

Для сирого, нерафінованого смальцю, призначеного для виробу рафінованого смальцю залишено в силі, роспорядження відносно 60 проц. митної знижки. Ця знижка що до свого примінення не є автоматичною лише в кожному окремому випадкові залежатиме від згоди міністерства скарбу. (Роспорядження міністрів скарбу, промислу й торгівлі та рільництва з дня 23. VII. 1930 р.).

Вивозові премії. При вивозі збіжа і збіжевих перетворів обовязують тепер такі вивозові премії у формі звороту мита чужих держав:

від пшениці	зл.	6.—	від	100 кґ.
від жита	зл.	6.—	від	100 кґ.
від ячменю	зл.	4.—	від	100 кґ.
від муки ріжн. роду	зл.	12.—	від	100 кґ.
від ячмінної каші	зл.	12.—	від	100 кґ.
від солоду	зл.	12.—	від	100 кґ.

Овес останнім роспорядком (з 23. VII. 1930), виключено з системи вивозових премій в формі звороту мита.

При вивозі беконів і шинок запроваджено зворот мита первісно у висоті 15 зл. від 100 кґ. Пізніше в звязку з конюнктуральними змінами на закордонних ринках, які загрожували вивозові польських беконів особливо до Анґлії, уряд підвищив вивозові премії для беконів і шинок з 15 зл. на 25 зл., які тепер зобовязують.

Привозове мито від пшениці. Первісно запроваджене роспорядження уряду Польщі 10. XII. 1928, про привозове мито від пшениці у висоті 11 зл. від 100 кґ. піднесене було 23. VII. 1930 р. до 17.50 зл. Ця ставка зобовязує і тепер.

Те саме роспорядження піднесло привозові мита від пшеничної муки з 19.50 зл. на 25.50 зл., від каш, крім спеціяльно виключених від митних оплат, а передовсім від пшоняної каші — з 18 зл. на 24 зл. за кожних 100 кґ.

Уряд ще в згаданім роспорядку з 1928 року застеріг собі право позволення на безмитний довіз пшениці з закордону.

Відкинення ухвал варшавської аґрарної конференції. „Роботнічи Пшеґльонд Ґосподарчи" **доносить:** започатковане Польщею порозуміння рільничих держав потрактовано на женевському ґрунті так легковажно, що коли ухвали варшавської конференції (зміст ухвал був нами зреферований в попередньому числі К. Р.) предложено до приняття економічній Комісії Ліґи Народів, їх відкинено з місця і то дефінітивно, без яких небудь, звичайно в таких випадках практикованих, чемностевих викрутів.

Совіцький демпінґ і боротьба з ним. Богато шуму наробив в останніх часах експорт ріжних товарів з С. Р. С. Р. по небувало низьких цінах. Ряд держав поважно занепокоївся тим конкуренційним експортом, і в ціли його припинення повидавав заборони привозу радянських товарів або обложив їх спеціяльними високими митами. Тому, що біля цеї справи нагромадилося вже чимало пересади, а то й фантазії, не завадить поглянути, як виглядає ця справа у світлі цифр.

Передовсім слід звернути увагу на це, що загальна вартість експорту, товарів з С. Р. С. Р. ще й досі значно нища від передвоєнного експорту Росії. В рр. 1909—13 вивезено товарів з Росії на загальну суму 1.502 міл. рублів; весь-же експорт Рар. Союза в р. 1928/29 виносив лише 709 міл. р., отже **47.3 проц. довоєнного.** Вже це одно зіставлення цифр говорить за себе. З нього виходить, що шум про величезний експорт товарів з СРСР є що-найменше передчасний і сильно переборщений. Оправдується він тим, що світ вже відвик бачити Росію в ряді експортуючих країн і тому поява товарів з цеї держави на світових ринках викликує враження.

Серйозніше виглядає справа ц і н, за які Рад. Союз оферує на світових ринках свої товари. Тут є справді значні несподіванки, і є причини для балачок. Перегляд по окремих рубриках рад. вивозу дасть нам належну уяву про це. Рад. Союз вивозить головно: дерево, нафту, сірники, вугіль, манґан. Це головні і найбільші його позиції. Крім цього в менших кількостях: збіжа, футра, лен, яйця, текстильні вироби, калоші, терпентину і т. д.

Вивіз д е р е в а з околиць Архангельска по цінах на цілий фунт штерлінґів за стандард нищих від цін на анґлійському ринку і у великих кількостях знизив ціни у В. Британії до небувалого рівня. Також до Спол. Держав йшли значні партії сов. дерева поки ця держава не спинила цього, користуючись своїм законом про заборону довозу продуктів опертих на праці рабів і каторжан. 80 кораблів відплило до Франції. Радянщина може давати товар по тій ціні, вживаючи для експльоатації своїх лісів каторжан, політичних вязнів і місцевого населення, зігнаного примусом, якому платить нужденні платні (румунський к о м у н і с т Панаіт Істраті у своїх недавно виданих книжках про Радянщину подає, що Совіти платять робітникові менше, як він заробляв до війни, бо всього 75 проц.). Вивіз дерева зріс за 1. квартал року 1929/30 із 35.8 міл. рубл. на 52.8 міл. рублів.

Вивіз н а ф т и, це після дерева найповажніша рубрика сов. експорту. В р. 1928/29 (I. квартал) виносив 30.2 міл. рубл., в р. 1929/30 вже 36.6 міл. рб. Це також вислід політики демпінґу, експорту за всяку ціну, навіть з ризиком вичерпання джерел нафти, аби тільки узискати закордонну валюту, необхідну для виконання пятилітки (закупно за кордоном машин для фабрик). Головні відборці сов. нафти є: Анґлія, Німеччина, Італія, Франція, Іспанія. Хоч на словах ці держави голосять невдоволення радянським демпінґом, який підриває їх краєві промисли, то на ділі купують рад. нафту.

В у г і л ь, очевидно з України (донецький басейн) грає ще незначну ролю в рад. експорті, але темпо росту цього експорту дуже сильне (1. квартал 1928/29 всього 1.8 міл. р., в 1929/30 вже 4.2 міл. р.). Вивіз йде навіть до Америки і Канади і то по цінах на половину нищих від ринкової.

С і р н и к и продають Совіти у Бельгії по 40 сантимів пачка за 10 коробок, тоді як у себе в краю ціна стоїть коло 280 сант. (в переводі з рад. валюти)! В результаті три бельгійські фабрики сірників припинили діяльність. Німеччина, щоби охоронити свій сірниковий промисл, завела сірниковий монополь.

З б і ж а. Цей рад. експорт став досить голосним останніми часами хоч ще може передчасно. Фактичний вивіз рад. збіжа не був досі великий — тільки від серпня ц. р. почався живіший рух. Доносять, що в цьому сезоні вивезено з Рад. Союза біля 2 міл. тон пшениці по цінах не нотованих від 20 літ. Достава має бути переведена до березня 1931 р. Купецькі круги сумніваються, чи Радянщина розпоряжає такою кількістю збіжа, яку продала; з огляду однак на те, що у Франції та Італії цього року був недорід, а Канада, Арґентина і Австралія цього року зменшать свої достави — радянський експорт доповнить тільки існуючі недостатки у світовій апровізації збіжам.

Я й ц я. В цій ділянці Радянщина переводить вже здавна систематичний демпінґ. Витискуючи з села за безцін цей товар (селянин примушений продати державі, бо конкуренті їй нема), рад. експортуючі органи заливають своїми транспортами ринки Берліна, Відня, Лондону. В Анґлії продають по 15—25 проц. дешевше ринкових цін.

Крім економічних цілей Совіти своїм демпінґом переслідують і дальші, політичні. Своїм демпінґом вони збільшують хаос на світових ринках спричинений крізою цін, підривають закордонну продукцію, а через те збільшують безробіття, що в розультаті має скріплювати революційні настрої в капіталістичних країнах.

Деякі держави Европи й Америки підняли акцію охорони власної продукції перед радянським імпортом. М. і. однак цікаве, що фашистівська Італія не прилучилася до тої акції, радо користаючи з дешевої рад. нафти і бензини, пшениці, вугля і дерева. Чому не користати з людської глупоти, котра ограблює з харчу і скарбів землі свій власний край, гонячись за фантастичними мріями? (За Пш. Ґосп.).

Радянщина купує безроги в Прусії. Дня 28. вересня Рад. Союз закупив в Східній Прусії 7.000. штук свиней. В початку листопада торговельна радянська делеґація в Берліні закупила 20.000 битих штук в Шлеську, Бранденбурзі і Східній Прусії. Трансакції заключено на кредит: тільки одну пяту частину продажньої ціни заплачено готівкою;

німецький уряд ґарантував заплату інших чотирох пятих частин. Це в той час, як Німеччина купує певну кількість свиней м. і. в Польщі.

Англія закуповує дерево в Радянщині. Синдикат для закупу мягкого дерева підписав умову з Рад. Союзом на цілу продукцію слідуючого року у висоті шістьсот тисяч стандарів. Так виникнуть нові експортові труднощі для европейських держав, експортуючих дерево до Англії, а в тім також і для Польщі.

Зменшення світової торгівлі. Обороти світової торгівлі в наслідку загальної крізи світового господарства дізнали зменшення в двох напрямках. А саме: ціни є нищі як раніше, а з другого боку зменшується оборот наслідком загального зменшення покупної сили населення і то не зважаючи на упадок цін на світовому ринкові. Заграничча торгівля 48 країн виказує пересічно за перший квартал біжучого року супроти тогож кварталу минулого року обнижку на 11.4 проц. на довозі і 12.4 проц. на вивозі. На цей раз крізою найбільш діткнені були заморські краї, втягнені до міжнародніх торговельних взаємин більше ніж европейські землі. Їх довіз впав в першім кварталі б. р. на 15.3 проц., а вивіз — на 19.4 проц. проти довозу і вивозу за тойже період минулого року. За той час европейські землі стратили 8.3 проц. свого довозу і 5.5 проц. — вивозу. З европейських країн тільки Швеція змогла збільшити протягом лютого-травня свій вивіз на 1.4 проц. У відношенні до перших пяти місяців минулого року, цебто за лютий, травень, зменшення вивозу в поодиноких державах виносило: Німеччина — 2.9 проц., Франція — 5.4 проц., Чехословаччина — 5.6 проц., Швайцарія — 6.7 проц., Бельґія — 7.5 проц. Найбільший упадок вивозу за час лютий—травень виказали Сполучені Держави Америки, а саме 20 проц., Велика Брітанія — 15.4 проц., Італія — 10.7 проц.

Трівога на кольоніяльному ринкові. Зменшення світової консумції, завдяки павперізації широких мас людности, особливо тих, що заняті біля сільського господарства, відбилася і на консумції кольоніяльних товарів. З великих осередків торговлі цими товарами надходять весь час дуже алярмуючі вістки про упадок цін чаю на 10—12 проц., какао на 20—30 проц., кави на 17—20 проц. і т. п. Заломанню цін сприяють з другого боку великі запаси і гарні збори згаданих продуктів в краях, що їх продукують. Це потягне за собою дальшу знижку цін і обмеження продукції. Сітуація на біржах мало потішаюча, а шаліюча спекуляція не сприяє її проясненню.

Фірма „Батя“ переступила німецький кордон. Після довгих пересправ з пруською владою набула відома чеська обувна фірма Батя терен на Горішнім Шлеську, де заміряє побудувати власну фабрику обуви. Проти цього протестували рішучо представники німецького обувного промислу, одначе Батя забезпечився тим, що заснував в Німеччині дочерну акц. спілку, зареєстровану як краєве підприємство, яка й набула леґальним способом згадані ґрунти. Уряд зробив лише те, що звязав Батю вимогою давати працю тільки місцевим німецьким робітникам (лише в першім році фірма може вживати власних чеських робітників).

Рівночасно такі самі заходи робить Батя на Мадярщині і в Польщі.

Міжнародній Картель Сталі **переходить внутрішню крізу.** Заснований 1925 р. міжнародній картель Сталі на своїм засіданні 28. серпня полишив своїм членам вільну руку у призначуванні цін залізного півфабрикату і формового заліза. Таким чином відпадає головне завдання картелю, нормалізація цін зеліза. Причиною ухвали був факт, що бельґійські гути не додержували установлених тариф, продаючи зелізо по н и з ш и х ц і н а х. (Цього можна було очікувати, бож при загальній знижці всіх цін в наслідок госп. крізи годі було удержувати ціни заліза на давній висоті). Таким способом ми є свідками того, що світова економічна кріза розбиває навіть найсильніші міжнародні економічні обєднання; поодинокі фірми думають собі: краще хоч щось продати по низшій ціні, як мало або ніщо по високій, установленій картелем.

Проситься Вп. Передплатників вирівнати до кінця року залеглости за „Кооперативну Республику“, бо в противному разі з днем 1-го січня 1931 р. висилка часопису буде здержана.

СЕРЕД КНИГ.

Проф. д-р В. Тотоміянц: Вступні відомости про кооперацію. Авторизований український переклад з німецької мови М. Ростковича. Вид. і наклад П. С. К. в Станиславові, 1930 р. Стор. 120 мал. 8°. Ціна 2 зол.

Цим перекладом, зладженим рухливим пропаґатором кооперативної думки гром. М. Ростковичем придбано українському письменству один з найкращих і найбільш поширених у світовій кооперативній літературі елементарних підручників кооперації. Книжка відомого на весь світ проф. Тотоміянца має дуже гарні прикмети: вона невелика розміром, а мимо того дуже богата змістом. На 120 сторінках подає майже все, що потрібно знати середньо-освіченій людині про історію кооперації, про її народно-господарські основи та значіння, про фактичний розвиток основних типів кооперативного руху у головних державах світу та про теоретичні підстави цього руху. Другою важною прикметою книжки (як і всіх писань шан. автора), це похвальний обєктивізм у оцінці окремих галузей кооп. руху. Проф. Тотоміянц інформує про в с і головні розгалуження руху, не попадаючи в односторонність чи то „споживачів" чи „аґрарників"; він зовсім слушно бачить у споживчій і і сільсько-господарській кооперації, проявлення тої самої творчої думки спільництва і охорони людської п р а ц і, цілком слушно висуваючи уступ про значіння праці у народньому господарстві на саме чоло книжки. Кооперація була, є і буде найсильнішою зброєю, що хоронить право людини на продукт її чесної праці, все одно, де ця праця виконується. — Книжка цінна ще й тим, що крім теоретичної характеристики руху подає чимало фактичного матеріялу про успіхи і досягнення кооперації в ріжних країнах. Про нас, Українців там ще немає згадки, але ми не можемо мати за це претенсії до автора; попрацюймо більш, доженім другі народи у цьому шляхотному змаганню, то напевно і ми попадемо у нове видання книжки професора, котрий чуйно прислухається, як бє живчик спільницької ідеї навіть в найдальших закутинах земної кулі і недавнім виданням 4-томового „Словника кооперації" придбав собі безсмертну заслугу перед кооперативним світом. — До українського видання своєї книжки шан. автор зволив додати від себе теплу передмову, з якої особливо останні слова западають глибоко в душу українського кооператора, так вони підходять до наших специфічних відносин:

„Надіюсь, що український переклад моєї книжки найде живий відгомін в умах і серцях сільських кооператорів і поможе їм зорґанізувати своє краще майбутнє, якого вони достойні, на нових основах і б е з д о п о м о г и п р а в и т е л ь с т в а" (підчеркуємо особливо останні слова!).

З цієї самої передмови довідуємося, що праця, про яку йде мова, є вже перекладена по французьки, по чеськи, румунськи і лотишськи, та що вживається широко як шкільний підручник кооперації. Днесь, коли кооперація, як окремий предмет науки здобуває собі місце у всіх без ріжниці середніх і навіть низчих школах — підручник проф. Т-а приходить і нам саме в пору. Він гарно доповнює відомости, подані у нашому „Кооперативному Букварі", специяльно що до історії кооперативного руху.

Треба бути дуже вдячним, як перекладчикові, так і ініціятивному П. С. К. у Станиславові за такий гарний дарунок. Зокрема наші педаґоґи матимуть тепер велику поміч у своїй виховавчій кооперативній роботі.

Деякі хиби перекладу треба буде виправити у майбутньому новому виданні книжки (яка повинна швидко розійтися); рівнож треба буде згодом доповнити її новішими статистичними даними — що очевидно не занедбає зробити сам автор, як визнасть, що на те настав час. **К. Коберський.**

T u g a n - B a r a n o w s k i j. **Socialní Základy Družstevnictví.** Přeložil dr. A. Zatlonkál. Poznámkami a novějšími statistickími údaji opatřil E. Škatula. Praha, Ustřední Svaz československých družstev, 1930. 8°, st. 499.

Перед нами вже третя праця нашого українського вченого в перекладі на чеську мову. Першою вийшла у 1927 р. книжка „Moderní socialism ve svém historickém vývojí", другою — в тім-же році „Základy politické ekonomie". Передмову до другої книжки написав сам президент проф. Т. Масарик, висловивши при тім надію, що також і про інші праці Т.-Барановського в чеських колах буде розбуджений інтерес. Дійсно, ось вже маємо в чеській мові „Socialní základy družstevnictví",

Нашому кооперативному читачеві немає потреби характеризувати саму працю Туг.-Барановського, що з повним правом уважається найкращою з усіх, які коли-небудь і денебудь про кооперацію досі зявлялися.

Нам вистарчить поглянути, що додано до неї спеціяльно в чеськім виданні, придивиться передмові і приміткам пороблевим п Е. Шкатульою.

Передмова на 4 сторінці є аж надто коротка для ученого, що вже в чеській мові має переклади трох важніших зі своїх праць. Вона не характеризує всієї величної постаті небіжчика, як ученого. При уложенні її автор покористувався між іншим і нашою коротенькою згадкою про Туг.-Бар., уміщеною в „Коопер. Респ." за січень 1929, що й зазначено ним в примітці до передмови. Завдяки цему чеський читач довідається, що має діло з автором книжки українцем, а не „русом", хоч сам п. Шкатуля старався це як найменше підносити, що й привело його до однієї хиби біографічного характеру. З його передмови видно, що Т.-Барановський був „професором на київськім університеті", але там було тоді два університети і Т.-Барановський був проф. на українськім університеті в Київі, а не на університеті св. Володимира (російськім). В біографі п. Шкатуля без жадних доказів відніс Т.-Барановського до княжого татарського роду, про який ніби то згадується в баляді Міцкевича. Чи відповідає дотичне місце баляди історичній правді і коли би відповідало, то чи походить наш учений від того роду, — це ще питання. На це питання мають давати відповідь, очевидячки, майбутні монографії про небіжчика, а не передмови на 4 сторінки.

До кількох місць книжки пороблено примітки головно практичного значіння. Історичний характер має цікава для чеського читача примітка (на стор. 52) про гутеровський комунізм, що перед чотирома століттями мав місце на чеських землях. — До того теоретичного місця в праці Т.-Б-го, де він вказує, що „для багатьох соціялістів була занадто принадною думка — осягти соціялістичний устрій без жадної політичної і клясової боротьби, органічним розвитком споживчої кооперації — влучно звернено увагу на найновіші в тім напрямку праці. Одна — американця J. Warbass'a „Co-operative Democracy" (вийшла і в німецькім перекладі), який гадає, що кооперація може заступити всі функції держави; друга — француза A. Poisson'a — „La Republique coopérative", в якій кооперація розглядається, як основа майбутнього економічного ладу (ст. 145). — До того місця де Т.-Б-ий говорить, що „з піднесенням морального і інтелектуального рівня зростає також господарський успіх людини" — згадано, як багацько уділюють коштів і енергії англійські кооперативи на виховання „кооперативного духу і характеру", та для збільшення „кооперативного громадянства" (ст. 85).

Інші примітки подають головно статистичні дані про найновіший розвій кооперативного руху в його окремих галузях. В однім відношенні то не є вистарчаючим. Подаючи відомости про кількість кооператив в сучаснім С. Р. С. Р., п. Шкатуля не зазначив, що існуюча там нині „кооперація" не може вважатися продовженням попередньої, не зазначив, що п р и р о д а сучасної „кооперації" у большевиків цілком відмінна від природи старої кооперації і кооперації, яко такої, взагалі. Це дуже важлива неточність, яка непоінформованого чеського читача може збивати.

Не дивлячись на де-які хиби передмови і приміток все-ж треба сказати, що як на автора-чеха п. Шкатуля виконав своє завдання що до „зактуалізування" деяких місць книжки задоволяюче. Саму появу праці Т.-Б-го в чеській мові можна гаряче привітати: вона багацько дасть повчаючого кооператорам Чехословацької республики. З технічного боку видання вийшло прегарним: на першій сторінці поміщено портрет небіжчика, подібний до того, який і ми помістили в „Коопер. Респ." за січень 1929 р. **О. Мицюк.**

Leopold Caro: Solidaryzm, jego zasady, dzieje i zastosowania. Lwów, 1931. Вел. 8⁰, стор 401 + 3 реферату в англійській мові + індекс і зміст.

Книжка, яка оце перед нами, обговорює ідею солідаризму: її зміст, історію, розвиває її в примінненні до сьогоднішніх умовин світу загалом, а Польщі зокрема. Вона трактує ідею солідаризму, як практичну наслідницю так лібералізму, як також і соціялізму, бачучи заломання цих двох, сьогодні пануючих світоглядів. Тому кидає перед читача програму практичної роботи солідаризму, починаючи програмою солідаристичної держави та спиняючись на практичнім виквіті солідаризму — кооперації. Зокрема присвячено чимало місця відносинам в теперішній Польщі і відношенню до них солідаризму та солідаристів, а в цім затронуто також питання співжиття українського та польського народу на наших землях та подано роз-

вязку нашого національного питання в перспективі авторового солідаризму. Спроба синтези ідеї солідаризму, як окремої течії, цікава тим, що вона, як цілість, досі майже невідома в економічній літературі. Хоч видвигалось богатьома економістами саму гадку солідаризму, хоч підкреслювалось солідаристичні елементи в науці економії, то все їх автори не влялись творцями цілої нової системи національної номії, то все їх автори не являлись творцями цілої нової системи національної спирається на чималому впливові держави на всі господарські починання, похвалює т. зв. етатизм і протекціонізм, що має служити розвиткові народнього господарства, але видвигає теж і дійсно солідаристичні явища (кооперація!) як свої. Таке будування солідаризму як системи для нас нове. А до того автор підходить до практичних висновків і дає ряд практичних вказівок для господарства Польщі, а тоді його солідаризм набирає закраски практичної господарської програми для цих, що беруться перебудовувати сьогоднішню польську державу на нових основах. При цім треба завважити, що книжка не писана, як цілість, а зложена з частий, які подекуди вже друкувались, через те не є вирівнаною що до форми, способу представлення і розложення матеріялу. За те подає дуже богато джерел та інформаційного матеріялу. Тому вважаємо за відповідне цю книжку принаймні побіжно зреферувати, заступаючи цікавим її читання в оригіналі.

С у т ь с о л і д а р и з м у. Є такі, що вмовляють в людей, що поза лібералізмом і соціялізмом нема в суспільній економії інших напрямків. Для лібералів кожний, хто жадає від рухомого капіталу узглядднення публичного інтересу, є або простим ігнорантом або принайменше укритим соціялістом. Зноваж для соціялістів*) кожний, хто не є приклонником теорії історичного матеріялізму є дрібноміщанином, чи звичайним буржуйом, з яким не варто й говорити. В такому положенні найшлися всі ці, які ясно бачать бездоріжжа лібералізму та певну пропасть соціялізму, а між ними давні приклонники німецької історично-етичної школи, солідаристичної французької, кооперативної школи з Нім (Nîmes), християнські демократи та солідаристи Лев Буржуа (Bourgeois) і Август Шмоллер (Schmoller), Лев XIII. і Вальтер Ратенау (Rathenau), Генрих Пеш (Pesch), Карло Діль (Diehl) і Отмар Шпан (Spann), Генрі Форд і Беніто Муссоліні. Та солідаризм починає бути останніми часами модним. Говорять тепер часто про нього навіть скрайні ліберали, впевняючи, що є рівночасно солідаристами. Тому якраз під цю пору є конечним вияснити саму суть солідаризму, хочби тому, щоби не ширилось баламутство.

Солідаристичний світогляд ставить в основу факт, що всяке наше ділання викликає реакцію в других, а тимсамим підкреслює залежність одиниць від себе. Солідаризм обмежує свободу в користь братерства і заохочує до творення можливо однаково рівних умовин розвитку для кожного. Солідаризм є вислідом обєктивних соціольоґічних дослідів і сходиться в дечому з більшістю релігій та фільозофічних систем; одначе він не є тільки питанням співчуття чи любови до ближнього. Лібералізм розуміє під поняттям суспільства збір одиничних (індивідуальних) господарств, що працюють окремо, а „цілість якось зложиться". Солідаризм бачить в суспільстві самостійний орґанізм, що, не відбираючи одиницям господарської самостійности (як це є в колективізмі), нагинає одиниці до праці для загального добра. Фальшивим є твердження лібералізму, що кожна одиниця, яка входить в склад суспільства, є рівно здібна до господарської самодіяльности, а в висліді цього приходить до застрашаючих ріжниць в майні, освіті і моралі між людьми, що грозить страшними наслідками. Лібералізм пропаґує потребу капіталізації і ощадности в суспільстві. При цьому нарочно поминає ролю, яку при капіталізації відограє конюнктуральний зиск, походячий зі спекуляції чи припадку. При цім ощадність бідних є пропаґована, а не повинна бути допустимою, бо є з очевидною їх шкодою. Лібералізм не бачить в нікім засобу для власної цілі і в основі трактує кожного як рівнорядну і рівноправну одиницю. Господарський лбералізм кладе вагу на т. зв. свободу, а головно на свобідну конкуренцію, противиться охороні слабших державою і протиставиться кооперації. Але видно не дуже вірить в цю „свободу", бо обмежує її картелями та трестами, нарочним маґазинованням товарів та добровільним нищенням продуктів ради здобуття відповідних відносин на ринку. Лібералізм голосить, що хоче дати місце найсильнішим, а дає найспритнішим й гоніям за зиском. В висліді маємо новий розстрій господарського ладу й такі антаґонізми верств при невтральности уряду, які привели царську Росію до упадку. Солідаризм натомісць не допускає до визиску одиниці богатшими, як це є в лібералізмі, чи визиску її загалом, як це є в скрайнім соціялізмі. Солідаризм каже, що людина

———

*) Автор має на думці очевидно тільки одну з соціялістичних течій, — марксізм. — Ред.

має власну ціль та свободу, якої не сміє уживати на шкоду загалу. Солідаризм боронить такі суспільні установи, як право на працю, час праці, обезпеку на старість. Солідаризм стоїть на становищі, що людина має право на заложення родини і тому поборює мальтузіянізм, а тимбільше сьогоднішний неомальтузіянізм. Він дає повне право людині на приватну власність і то теж відносно засобів продукції. Не вільно однак доводити цеї власности до безмежних границь, не можна її самовільно нищити. Нагляд держави повинен здержувати використовування слабших. Головна основа солідаризму є: „Co-operation not Competition". — співпраця, а не конкуренція. При цім одиниця служить суспільству, а суспільство одиниці. В цей спосіб обєднує солідаризм добрі сторони лібералізму й соціялізму, одначе без їх відємних сторін. Він дає можливість розвитку приватної ініціятиви, диктованої особистим інтересом, а попри це узглядннює публичний інтерес, вважаючи обовязком держави помагати й опікуватись слабшими. Солідаризм сягає в глуб людської душі, дивиться на економіку, як на науку оперту о розум і етику, а через це він вищий від лібералізму і марксізму, які вважають виключно господарські явища за суттеві. Хоч сьогоднішний капіталізм, що є виявом духа лібералізму, твердить, що він не перечить позитивній вірі і етиці, то він обмежується в цім тільки до тісного гурта: родини, клюбу, партії, чи кляси; відсуває етику, коли йде про політичне життя, не видвигає її в життю публичному чи господарському. Неправдивим є твердження лібералізму, будьтоби тільки закони подажі і попиту, а не права природні були основою економіки. Бо суспільне господарство є тільки одною з доріг життя суспільства, яке спирається на етиці. Перевага одних над другими є хвилевою, але „...шаблюками можна вимусити спокій в суспільстві, та на шаблюках сидіти неможливо..." Тільки на солідарности всіх верств спирається правдива могутність народів. Ніхто не хоче змінити з сьогодня на завтра капіталізму на солідаризм. Але зміниться він еволюційно, прийде на місце еґоїзму більше альтруїзму (історично-етична школа Шмолер (Schmoller) і Ваґнер, французька кооперативна школа Шарль Жід (Gide). Господарський лібералізм веде молоді народи до підлеглости сильніщим і спрвніщим і тому для них впиранняся при лібералізмі булоб з патріотичних оглядів самовбійством. Пересадний індівідуалізм, що на ніщо не оглядається веде до анархії. Примір: французька й російська революція. Знoваж приязна для широких верств політика анґлійських консерватистів не допустила від часів Кромвеля до суспільних потрясень в Анґлії. Кличі лібералів „все через одиницю, отже і все для одиниці", марксистів „все через масу і все для маси", мусить заступити клич солідаризму „все через дібрані одиниці — і все для загалу".*) Посвята для загалу є найглибшою суттю історії, а не вічна боротьба о життя, як твердив Маркс. Оці посвячуючі себе „надлюде" збудують солідаризм. „Все через одиницю, через її історичний труд, що випереджує всякий збірний, зорґанізований чин, і все для публичного добра в границях забезпечення найкращих умовин розвитку одиниць". Рівночасно солідаризм противиться злу, але виступає проти дикого, безумного реванжу. Солідаризм протиставиться вічній боротьбі двох міліярдів людей між собою, що загрожують собі взаїмно життя і кидають колоди під ноги, а йде до того, щоби вони могли жити в добрі і щастю.

З історії солідаристичної ідеї. Назва солідаристичної школи датується щойно від р. 1839, а її ужив перший Петро Leroux Та провідні гадки солідаризму відомі з давних часів. В китайській фільософії Ляотсе, в „Політеї" Плятона, в „Політиці" Арістотеля, в усіх законах Мойсея, в творах жидівських пророків, а дальше в евангеліях та листах апостолів подибується цю ідею, як провідну. Цю ідею проводять також і діячі христіяльксї церкви в дальших віках, а її повне скристалізування дає в своїх творах Тома з Аквіну (1225—1274), який твердить, що приватна власність є конечністю, яка має вдоволити бажання одиниць, та тільки до певної міри; бо надмір богацтва мусить бути ужитий на добро цих, які не мають цеї власности, а є в біді. Ідею солідаризму зазначували дальше в своїх творах фільософ Декарт (Déscartes) 1596—1650, граф (Staftesbury) (1671—1713), Давид Hume 1711—1776, фільозоф Hobbes 1588—1679, Locke 1632—1704, Morelly Brissot, а навіть наслідник фізіократів Адам Сміт 1723—1790 в деяких своїх творах спирається теж на солідаристичних поглядах. На повні основи солідаризму пішов знаний німецький фільозоф Фіхте 1762—1814, кажучи, що „...з хвилею, як хтось терпить недостаток, кожний посідаючий, тратить право до цеї частини своєї власности, яка потрібна для вирятування нуждаря, а цей нуждар є правним її власником". Подібні твердження висував теж Адам Müller 1779—1829. Солідаристичні ідеї уґрунтував основно Іван Карло Sismondi 1773—1842, дійсний творець історично-

*) Кооперація визнає засаду виборности, а не якогось неозначеного „добору". — Ред.

етичної та солідаристичної школи; підносить передусім значіння згідности інтересів підприємців та робтників, яка є основою суспільного мира. Солідарности боронить горячо теж Генрих St. Simon 1760—1825, що виступає проти надмірної свободи в господарському житті. Його науку поширюють його ученики Enfantin і Bazard 1791—1832, дальше Buchez та Pecquer, що проповідує обєднання дрібних підприємств з рівночасним усуненням капіталізму та заступленням його асоціяцією та загальною солідарністю. Найзначніший ученик Ст. Сімона Comte 1798—1857 твердить, що „...глибоке усвідомлення суспільної солідарности в кожному місці і всякому часі є чимраз більше зрозумілим". Карло Фуріє 1772—1837 виступає рішуче проти вільної конкуренції висуваючи програму усунення антаґонізму між капіталом і працею та заступлення його солідарністю цих обох чинників. Реалізація його ідей про участь робітників у власности фабрик переведено в життя в теперішньому часі в фабриках Цайса в Єні (Німеччина), в фабриках обуви Баті в Зліні (Чехія) та фабриках огріваних печей Ґодена в Ґюс (Франція). Прудон 1809—1865 опирає взаїмне відношення людей на справедливости та каже „... знесіть приватну власність, а задержіть посідання, а через це одно зміните все в законах, в правлінню, в економії, вижинете зло зі світа. Його виміний банк був також опертий на природній людській солідарности. Великими прихильниками солідаризму є далі: Owen, Kingsley, Carlyle, Ruskin, J. S. Mill, Booth, Spencer, B. Shaw, Wells, Chesterton, Belloc, Schmoller, Wilhelm I. Spielhagen Крапоткін, Жід, Буржуа, Пеш, Ратенау, Діль, Вільбрандт, Шпанн, Форд.

С у в е р е н н і с т ь е к о н о м і к и, а е т и к а. Суспільна економія так далеко зайшла зі своїми „законами", що при блищому їх розсліді виходить, що вони є або мильні, або їх зовсім немає. Економічні науки хотять доґонити природничий дослід в вишукуванні „законів", але миляться в тому забуваючи, що природничі мають до діла з простішими і дійсно природними явищами, а економічні з людиною й її діланням, що є безумовно наукою о богато незвісних. Через дійсний брак цих „законів" немає економіка ясної точки опертя. Цею точкою опертя може бути тільки етика, яку висувають солідаристи, а немає цеї точки опертя зовсім в лібералістів і соціялістів, які цю етику в економіці заперечують. Бо немає етичних основ ні в Рікарда в його теорії винагороди, ні в Мальтуса в його теорії перелюднення і браку виживи для людства в майбутности та в розвязці цеї теорії. „Закон" винагороди Рікарда є фальшивий, бо збільшення коштів винагороди не потягає за собою предвиджених ним наслідків: більшої плідности, більше робучих рук і нового спадку винагороди до мінімум удержання; а „закон" Мальтуса затаїв, що ще величезні простори землі не є навіть під примітивно, а вже цілком не під інтензивною управою. Спершись на цих двох фалшивих „законах" їх наслідники Bentham, оборонець лихви, Іван Say, Макс Wirth, Александер Tille, Ґустав Cassel, Людвик Mises, Франц Delaisi і інші поставили як ціль в економіці найбільшу продукцію, а як її засіб вільну конкуренцію, забуваючи за розділ випродукованих дібр між всіх потребуючих. Це довело до безоглядного панування гроша, без огляду на особисті кваліфікації. Для лібералістів замінився світ на салю біржі та вулицю вексля́рів, якої підставою став фалшиво вимріяний „економічний чоловік", Невмістне удержання воєнної господарки дало привід до нових надій на поворот лібералізму. Та тут виступив його противник — соціялізм, що знова, полишаючи етичні основи, йде через упривілеєння одної верстви, до диктатури цеїж верстви над іншими. „..Виключення етики через Рікарда і Маркса викликало клясову боротьбу, а ідею мира й суспільної солідарности довело до банкроцтва..." Не лиш сильні, але й слабі, не тільки хитрі, але і простодушні мають право до життя, а тому треба перебудувати суспільну економію на широкій основі етики, поборюючи визиск, призначаючи обовязок власности, чесности в обороні та впроваджуючи підставу рівности взаїмних тягарів.

Ліберальна економіка викляла оцінюючі (вартостеві) осуди, заявляючи, що вони в економіці не мають загалом нічого до роботи. Цего погляду держиться передусім Weber, а з ним Voigt і Pohle. Відкидаючи право економіки на оцінюючі осуди признає Вебер їй тільки право певної клясифікації, що виходить з цього, що економіку зачислює до наук історичних. Та автор не погоджується з цим кажучи, що ніяка клясифікація не є можливою, коли раніше не видамо бодай для самих себе оцінюючих осудів. Stein, Weber і Pohle узнають потребу кермуючої засади в економіці і то зачерпненої з других наук. До цего йде і автор кажучи, що колиб навіть економіку порівнувати з природничими науками, то предметом її досліду є також і сам дослідник, як одиниця досліджуваного суспільства, а через те неможе виректись субєктивного впливу при цім і неможе обійтись без телеольоґії чи загальних цілей, звязаних з існуванням суспільства, які лежать поза самою наукою економіки.

Вже сьогодні децидують оцінюючі осуди з двох близьких економіці наук — етики й права — про заключення відносно наших господарських поглядів. Переводячи аналізу противенства господарських поглядів індівідуаліста й націоналіста доходить, що конечним є винайдення найвищої кермуючої основи для економіки, а її можна найти тільки поза економікою, отже противно як думає Willbrandt. Всі економічні „закони" є проблематичні, бо їх нагинає сьогодня законодавець, зорганізовані частини суспільности чи держава до реальних потреб. Ілюзія сталости і невідмінности цих „законів" давно пересуджена. Та хто хоче довільно нагинати ці закони не обійдеться без видавання оціночних (вартостевих) осудів, а тому вони мусять бути в науці економіки. Джерела цих осудів лежать в етиці, бо тільки етика є кермуючою засадою суспільного господарства. Бажання етичної цілі суспільного господарства відповідає єдино суті людського суспільства, а ця етична основа проявляється в бажанню рівности, справедливости в обороні, ощадности, обмеженні потреб і обовязків, що виходять з посідання. Після Отмара Spann'a економіка повинна статися наукою про засоби, або наукою доцільною, що має певне призначення, а це можливе тільки тоді, коли вона розпоряджати-ме оцінюючими (вартостевими) осудами. Це після автора єдине правильне поставлення, що противиться зовсім поглядам Вебера, з яким автор переводить основну й затяжну дискусію на ці теми.

Лоґіка, методи і світогляд неолібералізму. Головними представниками неолібералізму є Людвик Mises у Відні і Франц Delaisi в Парижі. Переведена з ними полеміка дає рівночасно дискусію з цілим неолібералізмом. Мізес твердить, що початком власности було присвоєння, а право має за завдання цеї власности боронити. Це для автора є більше чим неморальне, бо інші бодай промовчували, що власне так власність повстала. Мізес твердить дальше, що одиниця знає найкраще, що їй приносить добро, а що шкоду, а хто того не знає мусить згинути. Держава — це твір винесений непотрібно на педестал божества, а її вмішування до суспільного життя, це зло, яке одні роблять другим. Мізес не добачує альтруїзму в відносинах між людьми, поборює всяку інґеренцію держави, яко етатизм, а суспільну економію не вважає наукою нормативною, а тому вона не може опиратися на етиці. Автор полемізує з Мізесом і наводить ряд охоронних заряджень держави, які власне мали дуже великі і добрі наслідки; прим. свобода поділу ґрунтів і їх обдовження в р. 1868 в Австрії мали такі наслідки, що село спролетаризувалось, а ліцитаціям не було кінця; наслідком такої „свободи" повстали в Німеччині неподільні загороди, в Галичині 1906 р. рентові оселі. Цей відрух, добрий для селянина називає Мізес просто „комуністичним проявом". Мізес виступає проти обєднань робітників, а ні словом не ганить картелів, які чейже обмежують вільну торгівлю. Мізес є проти творення окремих і відрубних державних господарств, а головно промислу, називаючи змагання поодиноких держав в цім напрямку змаганням поодиноких повітів підчас війни, які хотіли все для себе задержати. Автор боронить знова існування окремого господарства в національних державах. Мізес каже, що нема ріжниці між господарством обчисленим на зиск, а господарством, що хоче заспокоїти потреби. Спекуляція буде навіть в колективістичній державі. Автор твердить, що поділ суспільного доходу мусить опертись на природному праві і етиці. Нельоґічність неолібералізму бачить в тім, що всупереч своїм раціоналістичним кличам виходить з ірраціонального і цілком неправдивого заложення про економічну людину. Основі, що всі явища в людстві походять з господарських причин, протиставиться явище всесвітньої війни, де єдність державно-національна показалась сильніщою чим противенство і боротьба кляс. Дальше виступає автор проти твердження Мізеса, що деструкціонізм нинішнього світа, це теж діло церкви, яка ширить науку, що забороняє людям журу о удержання і працю, підюджує проти богачів, голосить ненависть проти родини і поручає добровільне позбавлення себе мужескости. Натомість годиться з Мізесом, що живе християнство не може існувати ні побіч ні серед капіталізму. Мізес стоїть на становищі міжнародного поділу праці, а цей напрямок вірить в постепенний заник патріотизму і винародовлення народів. Автор бачить в цім ще одну признаку, що лучить лібералізм з міжнародним комунізмом. Відносно вільної конкуренції яку ще бачить Мізес, то її немає, бо її знесли трести і картелі. — Другий представник неолібералізму Delaisi твердить, що в кожній епосі й суспільности є певні міти, які треба розкривати перед публикою. Таким мітом є теж відносний господарський порядок. Кермуюча партія підносить його до висоти міту й боронить до упадку. На місце давніх мітів (політеїзм, християнство, любов ближнього) треба поставити машину, акційну спілку, запотребування й подажу та господарську спеціялізацію поодиноких країв. Цему перешкаджає міт нації і раси.

Та нарід і спільна мова, це діло останніх 150 літ і то тільки штучний твір, вихований вченими і школою. Автор наводить як протипримір Польщу й її історію і обурюється дуже на Делезі за це, що він твердить, що Українці відібрали в Галичині владу від Австрійців, бо противно „..від них (Австрійців) дістали преців в дарунку Львів і Василя Вишиваного...“ (Мусимо подякувати авторови, що обдарував нас так щиро від Австрійців!) Автор каже, що англійський добробут не є вислідом господарського лібералізму, як твердить Delaisi а попереднього протекціонізму. Протестує теж проти твердження, будьтоби міжнароднях вільна торгівля узалежнювала народи між собою і стала після Д. джерелом їх солідарности та ґаранткою всесвітнього мира, бо це булаб солідарність лихваря з довжником, пана з невільником. Делезі твердить, що протекціонізм йде не на кошт закордонного продуцента, а краєвого консумента. Цей протекціонізм створився завдяки зєднанню міту націоналізму з мітом господарським. Ривалізуючі держави доводять до господарських воєн (митні тарифи, найбільше упривілеєння, експортові премії, субвенції власному промислові, тощо). Через це вибухла й велика війна. Через обєднання народів у ній потерпів сильно національний міт, бо не було проводів поодиноких народів, а спільний провід всіх по однім і другім боці. Шляхотних цілей війна не мала, а тільки господарські інтереси, а міт світового мира і панування демократії накинув народам щойно Вільзон. Автор нарікає, що хоч Д. є сам добрим Французом, то йому є обоятна доля других народів, а до того ще й обороняє Німців. Делезі вважає, що версайський мир зробив богато кривди, в тому й ту, що приділив Галичину до Польщі, бо в ній богато Жидів (!!!) й дав Польщі коридор до моря. Проти цього виступає очевидно автор. В справах господарських не повинна, після Д., держава мішатись, бо це вводить тільки безпорядок. До того домагається ще упорядкування всіх валют світа на основі доляра та хвалить міжнародні установи, як уряд праці і т. д. Д. жадає солідарности всіх народів і приноровлення всюди господарського лібералізму, бо не він є злий, але дотеперішне його кепське приміненння. При тім каже, що тільки 7 велико-держав має право розвитку свого власного промислу, а прочі мусять до них пристосуватись. Треба відділити політичну суверенність від господарської, бо та остання залежить від взаїмної господарської залежности народів. Автор збиває погляди Д., при чому називає його пересадним але хитро замаскованим французьким націоналістом (!), що в своїм еґоїзмі не бачить других народів тільки Францію. — На цім кінчиться полеміка автора з неолібералізмом.

Хибність теорії історичного матеріялізму. Розгляд теорії Маркса у автора — це розгляд теорії історичного матеріялізму. — Людська праця, після Маркса, ріжниться від праці звірят певрнем телеольоґічним — витиченням цілі праці. Ціла історія — це боротьба кляс, викликана економічними причинами. Всяка ідеольоґія після него ілюзорична. Теорії моральности є (після Енґельса) вислідом кождоразового економічного положення. Енґельс поширює економічну базу марксизму, ще умовинами ґеоґрафічними і расовими, а Кавтський розвитком техніки, себто елементом, який служить тільки частинно господарським цілям. Ідеї є тільки рефлексом кождочасного господарського устрою. При такім пониманню історії немає місця для одиниць та для свобідної волі, бо все діється ради обставин, які живучі застали і які їм минувшість передала. Та тут є люка в розумованню Маркса. Бо коли перед здобуттям живности мусіла бути праця, а перед працею, як сам Маркс зазначує, її телеольоґічна постанова, то ідейний момент висувається перед господарський. Таксамо годі припустити, щоби почуття релігійні, етика, мистецька творчість, наукова праця мали своє джерело виключно в господарських причинах. Боротьба кляс є теж неправдивою; бо є сьогодня боротьба між містом, а селом, між робітником кваліфікованим, а некваліфікованим, між капіталом рухомим, а нерухомим, між банками і промислом, а не тільки між буржуазією і пролетаріятом. Пролетаріят йде дуже часто з буржуазією, от хочби для національної єдности. Богато ідей опертих на фільософії, як знесення кари смерти, виборення громадських прав, участь громадян в кермі держави не мають нічого спільного з господарськими умовинами (Barth). Не годяться з Марксом і другі, кажучи, що вже сам соціялізм має своє заложення в ідеях: 1) господарської рівности, 2) уреґульовання продукції, 3) справедливости, 4) гадки про переміну причини праці з еґоїзму на добро загалу; ці ідеї мусять вести людину до боротьби власне з господарськими невзгодинами (Barth, Sorel). Туган-Барановський твердить слушно, що коли до господарських чинників зачислив марксизм клімат, поділ праці і расу, то таксамо можна зачислити до них обичаї, права, держави, релігії, хоч це булоб незгідне з інтенцією творців історичного матеріялізму. Не потреби економічні, але охота відріжнення привели до уживання одежі, не ціж потреби, але релігійні чи

інші привели до освоєння звірят. Туґан-Барановський признає теж поза еґоїзмом і частинне існування як причини господарської діяльности і альтруїзм. Після Маркса розвиваються дотеперішні господарські умовини без волі людини, але нагло ці умовини змінятъся і людина найдеться вільною в колективістичній державі. Це незрозуміле. Після Енґельса кляси, що боряться мають ріжну моральність. Та цьому противиться примір християнства, яке від 2000 літ ширить одні моральні основи для всіх. Маркс і Енґельс відмовляли етиці участи в справах господарських. Знован Маркс твердить, що християнство — це релігія продуцентів товарів, а Енґельс каже противно, що це є релігія бідних і невільників, а Ніцше, що сам початок християнства був ненавистю до богачів. Автор перечить тому, бо на його думку основою христі-переочив, що без правних первнів не можуть існувати господарські, що в концепції Маркса нема місця для духа народу ані для вищого світу ідей. Дальше твердить, що колиб почином всякого господарського життя була тільки продукція, то держава невільників булаб найкращою. Одним з закидів проти Маркса є цей, що проянства була безінтересовна любов ближнього. S mmler закидає Марксові, що він дукція вспіла урегулюватись трестами й картелями, а цего він не передбачив. Еразм Маєвскі твердить, що душа є творцем більших вартостей чим праця фізична, а на оден приказ тисячі виконують роботу. Богацтво творять три чинники душі: гадка, воля і чуття, а праця є тільки джерелом вартости предметової. Приріст богацтва — після нього — пливе з поділу праці й заміни, а не з праці фізичної. Щойно людина і машина разом є великої вартости, сама машина не значить нічого, людина сама дуже мало. В господарському життю ідея є творцем, коли вона получиться з матерією. Маєвскі є неомальтузіянець відносно бідних, але его арґументи проти історичного матеріялізму є дуже влучні. Автор вважає, що арґументи наведені ним і згаданими економістами вирішують питання про вартість історичного матеріялізму.

Проблема новітньої держави і солідаризм. Наперід перегляд поглядів на суть і ціль держави. Макіявеллі (1469—1527) каже, що ціллю держави є дійти до найбільшої сили, при чому етика не грає ніякої ролі, бо етика є хиба для приватного життя. Автор твердить, що ставлення держави на педестал божества і признання рації тільки насильству над другими народами не може переконати польського народу, бо від цього поніс він надто богато кривд. (Не бажаємо нічого, як під теперішню хвилю побачити це на ділі зі сторони Поляків! Е. Хр.). Далі йде перегляд поглядів ріжних авторів на суть і ціли держави.

Висновки автора: держава не повинна бути ні імперіялістична, ні ліберальна (буржуазна) чи колективістична. Вона повинна лишити свободу ділання одиниці і плекати нарід, як вічну основу держави. Держава мусить стояти на становищі справедливости супроти всіх та опертись на етиці, однаковій для публичного і приватного життя.

Роля солідаристичної держави в господарських справах. Наперід вияснення поняття етатизму: це закладання державою власних підприємств, це те, що називаємо державним капіталізмом. Такі державні підприємства є конечні як 1. публичні уладження (залізниці); 2. протиставлення картелям; 3. де не оплачується інтерес одиниці, а є їх потреба; 4. спеціяльні доходи для держави (тютюн, алкоголь); 5. для оборони держави (фабрики амуніції). Крім власних підприємств мусить держава через певні законні постанови встрявати в господарське життя. Ця інґеренція зробила досі більше, чим обіцювані блага лібералізму (пр. 8-годинний день праці, заказ нічної праці жінок і дітей, мінімальні платні, соціяльні обезпечення). Тут стоять проти себе дві сили: держава і професійні союзи проти приватного капіталу і трестів. Правдивий поступ це певне ограничення свободи одиниці в інтересі загального добра. Це добре знає карний закон, а не хоче ніяк цего допустити лібералізм в господарськім життю, а всеж таки і тут етика мусить бути основою. Не лібералізм, а мудрий протекціонізм збогатив народи і держави (Анґлія — акт навіґаційний Кромвеля, Франція — Кольбер, Німеччина — мита в р. 1876). Щойно, коли через протекціонізм дійшли держави до господарської переваги над другими, проголосили лібералізм (Анґлія). Кожна держава мусить стреміти до самовистарчальности і господарської незалежности, а це не може статись без далекойдучої інґеренції держави. На примірі Польщі автор виказує, що без інґеренції держави був би пасивним торговельний і платничий білянс, а розвиток господарства був би неможливий. Дотеперішні невдачі інґеренції держави треба звести до браку фаховости, або доброї волі одиниць. Та наводить приміри, які вказують, що дійсно богато зроблено державою для господарки краю через інґеренцію як порт і холодня в Ґдині, лущарня рижу, збіжева політика і охорона польського промислу. Без цього певно не булоб розвинулось так господарське життя, бо польським лібералам бракує до добрих ідей — гроша. Наводить

примірі, що представники навіть чисто ліберального польського промислового світу заявились за інґеренцією держави в господарських справах (Вєржбіцкі — Лєвіятан). Тож поміч і надавання напрямку в господарськім життю в певних границях є конечністю.

Через кооперацію до солідаризму. Вплив кооперації на майбутність народу походить звідти, що вона усуває клясові ріжниці й лучить в одній особі вірителя й довжника, підприємця й робітника, власника дому й льокатора (Жід). Вона в мирний спосіб розвязує соціяльне питання, а головну ролю грає (попри інші) тут кооперація споживачів. На примірах Анґлії, Бельґії, Франції і других виказує величезний розвиток кооперації та шляхи її орґанізації. Однак кооперація не є шляхом до соціялізму, бо вона не відбирає приватної власности, противно помагає в обєднанню її набувати, вона не оперує матеріяльними й особистими користями, а дає користь загалови, спираючись на основах співпраці. Кооперація робить фактичну революцію в господарстві, але не фізичною силою, а переміною людської душі (Тотоміянц, Вільбранд). Коротко зясована Жідом практична програма кооперації „слушна ціна" захопила своєю реальністю міліони людей, бо це є правдива розвязка господарських болячок. Кооперація зробила більше для солідаризму і добра людства, чим найкращі закони. Подає основні права кооперації і виводить їх обоснования. Переходячи до обговорення кооперації в Польщі говорить і про нашу та каже: „...імпонуючим є розвиток українських господарсько-споживчих і продукційних кооператив... Цей примір повинен викликати у нас шляхотну емуляцію в ще скоршім темпі, чим досі..." Приходячи до висновків ділить людей на три катеґорії 1. ідейники-оптимісти — це кооператори; 2. ідейники-песимісти — це етатисти; 3. еґоісти (їх найбільше) — це ліберали́сти. Клич самодопомоги доповненої допомогою держави — це клич солідаризму. Тому ідейники двох перших напрямків доповняються в стремлінню до солідаризму. „...Без оптимізму нема поступу, без виховання суспільности до загального добра нема поправи щастя загалу..." „... Кооперація і пласт витворять нове покоління людей, здібних до найбільшого розвитку...", „...а нарід польський дорівнає тільки тоді другим, коли дорівняє їм любовю правди, словности і в суспільнім інстинкті, що проявляється в неструдженій взаімодопомозі..." (Читачі наші певне знають, що недавно розвязано цілий український пласт на наших землях... Е. Хр.).

Сучасне господарське життя і ідея солідаризму. Розвиток техніки за останних 100 років довів до цього, що технічна й господарська ділянка звязані так тісно разом, вони не можуть не впливати на себе Звязок техніки й господарства доводить до цього, що вислід технічної роботи залежний від висліду господарських умовин, а господарські умовини краю від розвитку технічних поступів. Через те великі підприємства давно пересталиби бути вільними в конкуренції, вони є найбільшими невільниками власних обєднань, трестів і картелів. Вільна конкуренція зникла, даючи місце порозумінню. Рівночасно машинізація дала відмінні умовини в праці робітників, які вяжуть теж часто фабриканта з ними і вимагають обопільного порозуміння. Виходить воно одним і другим на добре. Зноваж поправа соціяльного і матеріяльного положення робітника з поступом модерного виробництва відкриває нові звязки між капіталом і працею. Поступи техніки, хоч приглушують індивідуальний чинник, — не повинні його вбивати ні в одних ні в других. Новітнє господарство мусить добачити в цих ріжних проявах шлях до примінення солідаризму.

Великий промисл Польщі і заграничний капітал. Брак капіталів в Польщі, яка розпоряджає зате природою й працею є відомий. Ці капітали можуть прийти від чужинців, але тут заходить небезпека узалежнення польського господарства від закордону. Найнебезпечнішими є тут картелі, які мають осідок за кордоном і можуть експльоатувати богацтва держави на свою користь, а часто на некористь держави. Тому є конечною їх контроля через державу, за чим висказалась теж і женевська конференція 1927 р. Наводячи приміри з законодавства чужих держав в справі контролі картелів пропонує автор ввести в польські закони постанови про те, що праця картелів має бути провірювана державою, а коли вона державі шкідлива, то має бути унешкідливленою, а навіть забороненою.

Майбутня господарська рада в Польщі. Використовуючи постанову конституції про Верховну Господарську Раду, автор хотів би її бачити як представника всіх господарських сфер. З її опінією мусів би числитися уряд і давати їй всякі законопроєкти до заопініовання. З цею опінією переходилиб вони під звичайні обради сойму і сенату, які не булиб однак цею опінією вязані, а тільки малиб облекшену децизію, бо дискусію перевели вже фахівці, які перевели основну

дискусію. Господарська Рада „..може бути добрим шляхом до переміни в майбутньому устрою капіталістичного на кооперацційний і солідаристичний...“

Солідаризм провідною ідеєю Польщі. Розвиток польської держави повинен йти шляхом переміни її з хліборобської країни на хліборобсько-промислову. Противиться ідеї Паневропи чи митної середньо-европейської ферерації, як шкідливим і небезпечним для Польщі, а пропаґує державну сільсько-господарську і промислову самовистарчальність. Шлях до цього є: 1. митна охорона для краєвого промислу; 2. вивіз тільки надвишки с.-г. продуктів; 3. заборона демпінґу для с.-г. продуктів; 4. контроля закордонного капіталу і всіх картелів, бо тільки тоді держава є дійсно суверенною і незалежною як господарська одиниця. Це все і є, після автора, основи солідаристичної ідеї в тактиці державоправлення. Дальше полемізує з проф. Л. Яворським, що твердив будьтоби ірраціоналізм покривався з сільським, а раціоналізм з міським способом думання та хотів через поворот до ірраціонального сільського ідеалізму будувати основи польської державности, та виводить, що неменше важним є місто зі своїм т. зв. раціоналізмом, хоч такого поділу думання в життю не добачає. Місію польського народа не вбачає в творенню гармонії між раціоналізмом та ірраціоналізмом, як проф. Яворський, а тільки, після Гердера, в доведенню до побіди ідеї народности й справедливости в відносинах суспільних, господарських та народностевих. В народностевих відносинах Поляки все домагались свободи свого народу і тому мусять довести з консеквенції до згоди народів, що живуть зараз в польській державі, отже передусім до згоди з Українцями.

А ідея народностевої справедливости є одною з основ польського післанництва. Друге післанництво польського народу — це направа господарських відносин: через повалення господарського лібералізму і заведення солідаризму — через що підірветься рівнож соціялізм і можливости його розвитку. Третє завдання польського народу це через солідаризм розвязка суспільного питання на солідаристичній основі. „...Коли Польща має знищити в себе нахил до сварів..., коли має стати богатою і сильною, щоби опертись ворогам, то не може дійти до цього інакше, як через вступлення всіх нас (Поляків) на послуги солідаризму...“ Цими ідеями перенятись повинна Польща в ділянці національній, господарській і суспільній „...і то для власного добра, а також як вісщун отрясення цілого людства з сумерку національних і клясових ненавистей та з упідлюючої господарської неволі рухомого капіталу, в якій досі грязнуть культурні народи...“

Книжка, яку не завадить прочитати всім, що цікавляться економічними, суспільними й подекуди політичними питаннями загалом, а в Польщі зокрема.

Інж. Евген Храпливий.

ВІД РЕДАКЦІЇ: Критичній оцінці книжки проф. Каро присвятимо місце в однім з дальших чисел нашого журналу.

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.
За редакцію відповідає: д-р Карло Коберський.

Друкарня Вид. Спілки „Діло“, Львів, Ринок ч. 10.

